

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav speciálněpedagogických studií

Diplomová práce

Bc. Natálie Nováková

Speciální pedagogika – poradenství

Porovnání metodiky výuky vizuálně-motorické komunikace
ozbrojených složek a výuky českého znakového jazyka

Olomouc 2021

vedoucí práce: doc. Mgr. Jiří Langer, Ph. D.

Prohlášení

Prohlašuji, že přiložená diplomová práce s názvem Porovnání metodiky výuky vizuálně-motorické komunikace ozbrojených složek a výuky českého znakového jazyka je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nich jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jdou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Zároveň prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronicky nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Olomouci dne 1.7. 2021

.....

Bc. Natálie Nováková

Poděkování

Chtěla bych poděkovat panu doc. Mgr. Jiřímu Langerovi, Ph. D, za odborné vedení mé diplomové práce, jeho rady a pevné nervy, kterou semnou při zpracování měl. Poděkování patří všem respondentům, kteří byli ochotni se podílet na této práci. Velké díky patří mému kamarádovi Michalovi, který mi odborně pomáhal v kapitolách o Armádě České republiky. A velké díky patří opět mé podpoře nejen při studiích, spolužačce Terce.

Obsah

Obsah	4
ÚVOD	6
TEORETICKÁ ČÁST	8
1. Komunikace	9
1.1. Interpersonální komunikace	10
1.1.1. Formy interpersonální komunikace	11
1.1.2. Proces a pojmy interpersonální komunikace	12
1.2. Verbální komunikace	14
1.3. Neverbální komunikace	14
2. Vizually-motorické komunikační systémy	20
2.1. Umělé komunikační systémy	20
2.1.1. Prstová abeceda	20
2.1.2. Makaton	21
2.1.3. Mezinárodní znakový systém (MZS)	22
2.2. Přirozené znakové systémy	23
2.2.1. Český znakový jazyk (ČZJ)	24
3. Instituce vyučující znakový jazyk	28
4. Komunikace v praxi ozbrojených složek	30
4.1. Armáda České republiky (AČR)	30
PRAKTICKÁ ČÁST	34
5. Uvedení do praktické části	36
5.1. Cíle výzkumného šetření	36
5.2. Výzkumné otázky	36
5.3. Metody výzkumného šetření	36
5.3.1. Rozhovor	37

5.4. Charakteristika výzkumného vzorku.....	37
6. Výuka českého znakového jazyka.....	38
6.1. Raná péče pro sluchově postižené.....	38
6.2. Speciálně pedagogické centrum pro sluchově postižené	39
6.3. Mateřská škola pro sluchově postižené.....	40
6.4. Základní škola pro sluchově postižené.....	41
6.5. Střední škola pro sluchově postižené	43
6.6. Vysoká škola.....	44
6.7. Kurzy českého znakového jazyka pro veřejnost	45
7. Výuka vizuálně-motorické komunikace u ozbrojených složek.....	49
7.1. Armáda České republiky	49
7.1.1. Základní příprava (výcvik).....	49
7.1.2. Profesní příprava.....	51
8. Analýza výzkumu.....	53
9. Diskuze.....	56
ZÁVĚR.....	59
SEZNAM LITERATURY.....	63
ANOTACE	69

ÚVOD

Při mém studiu mě velice zaujaly komunikační systémy nejen osob se sluhovým postižením. Začalo mě zajímat, jestli se ty samé nebo podobné znaky vyskytují i mimo oblast speciální pedagogiky. Už od střední školy mě zajímaly ozbrojené složky naší republiky a tak mě napadlo, tyto dvě naprosto odlišné oblasti spojit v jedné práci. Při psaní bakalářské práce na téma Vizually-motorická znaková komunikace v praxi záchranných a ozbrojených složek jsem zjistila, že toto téma je nezkoumané a nikdo se na tím ještě nezabýval. Při psaní jsem zjistila tolik nových poznatků, že jsem se při psaní své diplomové práce rozhodla v tomto tématu pokračovat.

Cílem této diplomové práce je představit možnosti a metody výuky českého znakového jazyka napříč organizacemi, které zabezpečují vzdělávání, poradenství či diagnostiku osob se sluhovým postižením. Tato práce se věnuje výukou českého znakového jazyka od narození až po možnosti výuky v dospělém věku a v i mimo vzdělávací instituce. Dále se práce zabývá výukou vizually-motorické znakové komunikace Armády České republiky. Poznanky o této komunikaci jsem čerpala ze své praktické části v bakalářské práci. Nyní jsem se zaměřila konkrétně na výuku a využití ve službě. Úkolem této diplomové práce je představit čtenářům komunikační systémy založené na vizually-motorické podstatě, jejich omezení, možnosti a kde je možné se je naučit.

Teoretická část práce poskytuje přehled o základech komunikace a její verbální a neverbální složky. V těchto kapitolách také najdeme dělení, využití, motivaci ke komunikaci a její roli pro osoby jak intaktní, tak s postižením. V teoretické části také najdeme seznam institucí, které vyučují nebo zprostředkovávají výuku českého znakového jazyka. Poslední kapitola této části popisuje vizually-motorickou komunikaci Armády České republiky. Její možnosti, omezení a využití.

Praktická část je už zaměřena přímo na výuku českého znakového jazyka a výuku vizually-motorické komunikace u armády. Tyto kapitoly obsadí popis výuky, kde se vyučuje daný

system, kdo ho může vyučovat, zda a popřípadě jaké pomůcky se využívají a v jakém rozsahu výuka probíhá.

Ke zpracování této práce jsem využila odborné literatury, odborných internetových zdrojů, zákonů, vyhlášek, metodik, směrnic a příruček.

Tato práce by měla závěrem seznámit všechny čtenáře s dvěma skupinami komunikačních systémů, které jsou od sebe ve všech ohledech vzdálené, ale využívají obě vizuálně-motorickou znakovou komunikaci. Z tohoto důvodu byly také vybrány. Práce objasňuje, z jakých důvodů jsou výuky od sebe odlišné, v čem se naopak podobají a jaké jsou jejich cíle.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Komunikace

Komunikace jako pojem má široké použití. Můžeme jí zařadit mezi nejdůležitější lidské schopnosti. Na pojem komunikace se nahlíží z mnoha pohledů a každý odborník ve svém daném oboru definici upraví z pohledu své profese. Můžeme například říci, že se jedná o síť k převádění myšlenek či informací od jednoho člověka k druhému. Každá osoba na světě vyhledává komunikaci k navazování kontaktů, patří to k základům sociální interakce. V dnešní moderní době už máme mnoho možností a různé druhy komunikačních prostředků, například telefon, počítač, tablet, které nám komunikaci zjednodušují a umožňují komunikovat i na velké vzdálenosti a šetří nám čas. Stále se, především k úřední komunikaci, využívá psaná forma komunikace. I když u mladších generací to vypadá na větší podíl komunikace zprostředkované počítačem, převážně v mimoškolních aktivitách, kdy dnes vedou počítačové hry, natáčení videí a vedení blogů. (Mikuláščík, 2010)

V dnešní době se téma komunikace dostává čím dál více do popředí a je hodně řešeno. Je napsáno mnoho knih o komunikaci, jak komunikovat s různými skupinami osob, možnosti komunikace pro různé profese. Tyto knihy se hodně zaměřují na oblast speciální pedagogiky, lékařství, sociálních služeb a marketingu. Může za to i momentální trend integrace a inkluze nejen dětí do škol, ale všech věkových skupin do pracovního, sociálního prostředí. Snaha se naučit s lidmi komunikovat, co nejefektivněji je velký krok vpřed. Komunikace nemá jen funkci informačního sdělení. Vybíral (2005) ve svém díle uvádí pět hlavních funkcí komunikace a to:

- Informativní funkce - doplnit jiná sdělení, předat sdělení (informovat)
- Instruktažní funkce - funkce naučit, navést, návod (instruovat)
- Persuazivní funkce - snaha získat někoho na svou stranu, zmanipulovat někoho (přesvědčování)
- Funkce vyjednávací nebo operativní - dospět k dohodě (vyjednat, domluvit se)
- Funkce zábavní - rozptýlení, pobavení druhých (pobavit)

U některých lidí si můžeme všimnout, že se v komunikaci zaměřují spíše na formu než na obsah. Pod tím si můžeme představit různé manýry, zřetelná zdvořilost či přehnaná spisovnost. Z čehož vyplývá, že jejich záměrem je spíše na sebe upoutat pozornost než nějaké jasné sdělení. Stejný autor uvádí další dvě funkce, které vyplývají právě ze zmíněného. Jsou to funkce:

- Fatické nebo kontaktní funkce - užívání si blízkosti druhé osoby, pocit z toho, že někdo má zájem semnou mluvit a má to pro něj nějakou cenu
- Sebe-reprezentační funkce - snaha zalíbit se, prezentovat se, předvést se.

Další funkcí týkající se komunikace je motivace k ní. Narozdíl od sedmi zmíněných funkcí, je motivace brána jako skrytá funkce. Motivaci ke komunikaci máme všichni, její intenzita se u každého mění, a to v závislosti mnoha faktorů. Každý jsme jiný, takže motivace například v novém prostředí je u každého rozdílná. Někdo nové prostředí využívá k navázání kontaktů, zjištění informací a k. navázání komunikačních témat. Druzí naopak motivaci v novém prostředí ztrácejí. (Janoušek, 2007)

Pokud nás motivuje snaha něco sdělit, informovat o sobě, vyjádřit vlastní myšlenky, emoce nebo názor, můžeme mluvit o motivaci kognitivní. Na tuto navazuje motivace zjišťovací a orientační. Tam nás motivuje dané téma nebo snaha se zjistit názory druhého. Doptáváme se na informace, prožitky, co u toho druhý cítil, jaké k tématu či názoru má postoje. V novém prostředí, v práci s přáteli, při flirtu, pokud chceme navázat nějaký nový vztah, máme motivaci sdružovací. Pokud s novou osobou navážeme nějaký vztah a komunikujeme s ní už, přechází naše motivace k sebestotvrzení. Nastává v nás ujištění, že je druhá osoba semnou ochotna mluvit. (Vybíral, 2005)

Komunikace slouží k navazování nových kontaktů či vztahů, k rozvíjení sama sebe i druhých, k upevňování přátelských či mileneckých vztahům, k předávání informací, myšlenek či nápadů. Můžeme tedy konstatovat, že má mnoho využití, a protože tento pojem bereme jako samozřejmost a komunikaci bereme jako něco běžného a normálního neuvažujeme, jak nás rozvíjí, jaké má svoje formy, druhy a metody. Kdo a co všechno patří do komunikačního modelu, co vše komunikaci ovlivňuje a jak jí můžeme ovlivnit i my sami. (DeVito, 2008) To se pokusíme popsat v dalších podkapitolách. (DeVito, 2008)

1.1. Interpersonální komunikace

Existuje mnoho dělení podle různých kritérií, pokud se ovšem zaměříme konkrétně na komunikaci mezi lidmi, tedy na komunikaci interpersonální, musíme zmínit ještě pojem

intrapersonální, co jsou soudy a informace v rámci naší osoby. (Výrost, Slaměník, 2008) Právě interpersonální komunikací se v následujících podkapitolách budeme zabývat. Interpersonální komunikace je také velmi důležitá ke zdokonalování komunikace všech forem a druhů, při komunikaci s druhými se naše řeč rozvíjí. V tomto případě je důležité využívat převážně verbálních prostředků, i když neverbální prostředek jsou také velmi důležité a nedají se oddělit. Samotný komunikační akt budeme popisovat níže, nyní je důležité změnit, že takový komunikační akt má devět komponent, který mi jsou: „motivace mluvčího, záměr mluvčího, smysl sdělení pro mluvčího, rozhodování mluvčího o podobě zprávy spjaté s jejím kódováním, promluva s věcným obsahem sdělení, rozhodování příjemce o přijetí zprávy spjaté s jejím dekódováním, smysl sdělení pro příjemce, odhad intence či záměru a efekt sdělení na příjemce včetně jeho” (Janoušek, 2015, s.120).

1.1.1. Formy interpersonální komunikace

Zde si dovoluji využít a poupravit citát “Kolik řečí umíš, tolikrát jsi člověkem.” V našem pojetí týkající se forem komunikace by to mohlo být “Kolik forem komunikace umíš, tolikrát jsi člověkem.” Každá z forem má svoje specifika, a ne každý umí v jednotlivých formách tzv. “chodit. “ Čím více forem komunikace tedy umíme, tím je naše komunikace kvalitnější.

V už zmiňované intrapersonální komunikaci, jde o tzv. “komunikaci sama se sebou. “ Sami sebe hodnotíme, soudíme, hovoříme sami k sobě, často se můžeme nachytat, jak si mluvíme sami pro sebe. Tato komunikace slouží i k vyhodnocování našich domnělých úspěchů či neúspěchů, k porovnávání výhod či nevýhod při rozhodování a rozmluvě k naší osobě, známe se totiž nejlépe. Další formou je interpersonální komunikace, která probíhá s druhou osobou. Ovšem nemusí probíhat pouze mluvenou formou, ale i posláním e-mailu, kresbou či zasláním dopisu. Komunikace může probíhat v rodinném kruhu, na úřadech, v pracovním kolektivu, a i v případě, kdy nám někdo nadává či po nás pokřikuje. (DeVito, 2008)

Další forma, která využívá otázky a odpovědi je rozhovor. Prostřednictvím rozhovoru se dozvídáme informace o druhých lidech, ale i o nás. (Mikuláščík 2010)

Komunikace v malé skupině je další formou komunikace, malá skupina se pohybuje v počtu okolo pěti až deseti lidí. Komunikace v takové skupině se může odlišovat dle toho, v jakém

prostředí vznikla. Pracovní, přátelská, školní ... může jich být spousta, ovšem tyto skupiny vznikají z důvodu vztahových a úkolových potřeb. Taková skupina se i podporuje a je většinou složena z lidí, se stejným zájmem. I malou skupiny lidí můžeme rozlišovat na formální a neformální. Opomíjenými skupinami jsou konverzační skupiny založené na internetu. (Facebook, Skype...)

Rozšířená forma interpersonální komunikace je forma veřejné komunikace. Tam je aktérem mluvčí, který mluví k posluchačům, kterých může být libovolný počet. V této formě jde především o přesvědčení posluchačů mluvčím. Jeho zájmem může být prodej, politická náklonnost posluchačů či přenesení náboženských myšlenek. (DeVito 2008)

Několikrát zmíněnou formou je komunikace zprostředkovaná počítačem. V dnešní době jsou to všelijaká elektronická a přenosná zařízení, která nám umožňují komunikovat na velké vzdálenosti v krátkém čase.

Dle stejného autora předchozích forem je poslední masová komunikace. Jejímž specifíkem je, že vychází z jednoho zdroje a je určena mnoha příjemcům. Mezi nejvýznamnější masmédiá patří televize, internet, sociální sítě.

1.1.2. Proces a pojmy interpersonální komunikace

Než se posuneme k samotnému procesu komunikace, seznámíme se s několika základními pojmy, které se v procesu objevují.

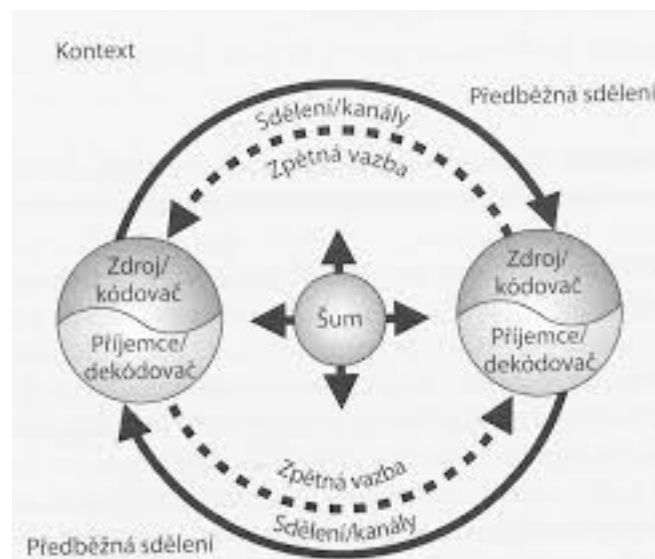
Prvním pojmem je komunikátor, to je člověk, který vysílá nějakou zprávu. Do zprávy komunikátor vždy promítá nejen svojí osobnost, ale i náladu, emoční rozpoložení či zkušenost. Na druhé straně komunikant je osoba, která zprávu přijímá. I u něj záleží na různých faktorech, jak zprávu přijme. Vysílané zprávě od komunikátora se říká komuniké. Může být vyslána ve verbální, ale i neverbální podobě. Komuniké může být chápáno odlišně různými lidmi.

Komunikačním kanálem je cesta, kterou jsou posílány zprávy. Kanály mohou být různého druhu, například zvuky, parfém, stisk ruky, hlas, pohyby těla atd. Pro uspokojivou komunikaci je důležitý feedback (zpětná vazba), která druhého, především mluvčího ujišťuje, že byl pochopen. Dalším důležitým prvkem komunikace je komunikační prostředí, kde komunikace

probíhá. Toto prostředí je důležité pro psychický a emoční rozpoložení komunikujících. Toto prostředí může být ovlivňováno osvětlením, časem, uspořádáním místnosti či dalšími osobami v prostředí. Vše, co komunikaci narušuje či omezuje pochopení sdělení, nazýváme komunikační šum. (Mikuláščík, 2010)

Vše výše zmíněné probíhá v komunikačním procesu, stále dokola a mění se při střídání rolí. Tedy komunikátor vyšle zprávu komunikačním kanálem, kde na druhé straně zprávu přijme komunikant, zpráva musí být ve společném, pro oba známém komunikačním kódu. Komunikant po přijetí pošle zpětnou vazbu ať už vědomi či nevědomě, pomocí tělesného projevu. V níže přiloženém schématu můžeme vidět, jak probíhá interpersonální komunikace za pomoci prvků komunikačního procesu a zahrnuje všechny již zmiňované pojmy, střídání komunikačních rolí. Pokud se v komunikaci nedodrží přesně role nebo se komunikace urychluje může nastat situace, kdy je komunikátor rovněž i komunikantem.

V dalším přiloženém modelu, si můžeme všimnout, jak dochází k deformování informací. Deformace informací záleží na mnoha okolních faktorech. Primárně jde o to, jak informaci předá komunikátor, jak je informace pochopena komunikantem a jestli během sdělení nedošlo k narušení komunikačního kanálu vnějšími vlivy.

Obrázek č. 1 Schéma interpersonální komunikace (DeVito 2008)

1.2. Verbální komunikace

Od dětství jsme se učili lidskému jazyku, který splňuje fonologický, sémantický i syntaktický systém. Učili jsme se správně a vhodně využívat slova a zvuky, aby jsme se mohli dorozumět a kvalitně se socializovat ve společnosti. Verbální komunikací se rozvíjíme, vzděláváme, vedeme rozhovory, trénujeme paměť a rozšiřujeme naši slovní zásobu. Při verbální komunikaci mluvíme denotačně i konotačně. Vyjadřujeme se tedy objektivně i abstraktně. (De Vito, 2008)

Ač nevědomě jako lidé vyžadujeme verbálně komunikovat, při nedostatku či možnosti se verbálně neprojevat může dojít až k deprivaci. Samozřejmostí je, že každý člověk má potřebu komunikace individuální. Jedním z důvodů je, že do každého projevu je promítnuta osobnost, stylistika jazyka i přízvuk každé osoby účastnící se komunikačního procesu. (Mikuláščík, 2010)

Jako každá forma komunikace, má i verbální svoje výhody či nevýhody. Mezi její výhody patří například možnost okamžité zpětné vazby (pokud je využita řeč), což může být i nevýhodou. Protože verbální komunikace je neoddělitelně spjata s neverbální komunikací, reagujeme a podáváme zpětnou vazbu i když nechceme. V tomto případě je tato výhoda spíše pro komunikátora. Další výhodou je okamžitost reakce, která se využívá především o obhajování či přesvědčování. Opačně nevýhodami můžeme spatřovat nedostatečný čas pro reakci, to co vyslovíme nemůžeme vzít zpátky a nemožnost si najít či si obstarat informace na naší obhajobu. (Mikuláščík, 2010)

Do verbální komunikace řadíme i písemný projev. Písemný projev je jiná komunikační disciplína. Neznamená tedy, že osoba, která je dobrým řečníkem, musí excelovat i v písemné komunikaci. Písemný projev na rozdíl od toho mluveného umožňuje delší čas na rozmyšlení reakce, při jeho psaní nikdo nevidí naší neverbální projevy, emocionální rozpoložení. Naopak, se ale nemůžeme okamžitě bránit nařčení, nevyužíváme hlasitost projevu, gesta atd. I z těchto důvodů je verbální komunikace osobnější, jasnější a přínosnější pro obě stany, ovšem za předpokladu, že komunikují stejným komunikačním jazykem. (DeVito, 2008)

1.3. Neverbální komunikace

Jak už název naznačuje jedná se o komunikaci bez využití slov a hlasu. Neverbální komunikace nemusí souhlasit s verbálním projevem. Může být v rozporu nebo zesílit verbální zprávu, může sloužit jako reakce, ať už kladná či záporná. Z čehož vyplývá, že je nemožné oddělit neverbální stránku od té verbální. Pro posluchače je to výhoda, hůře se zakryje lež, pro toho, kdo zprávu sděluje a lže, je to naopak nevýhoda. Verbálně říci lež je jednoduché, ale tělo na lež reaguje podvědomě tělesným projevem, tedy neverbálně. (DeVito, 2008)

V lidské povaze je chtít znát odpovědi co nejdříve a najít na to prostředek, který nám to umožní. Z pohledu neverbální komunikace nás napadají u druhé osoby hned několik otázek, jako např.: “Co si o mě myslí?“, “Jak se cítí?” a mnoho dalších. Čím více se v neverbálních ch projevech vyznáme, tím více jsme v klidu, nemáme nejistotu a jsme schopni lépe reagovat. (Tegze, 2003)

Neverbální komunikace nám dává nejvíce informací o pocitech, emocích a postojích lidí k nám i ke společnosti. Ovšem v porovnání s verbální komunikací není neverbální tak přesná a spolehlivá. Ve čtení tělesných projevů můžeme velmi snadno chybovat. Nejen z důvodu, že literatura se ve všem neshoduje, ale každý člověk projevuje své emoce a postoje trochu jinak (i z důvodu kulturních odlišností). Jak jsme zmiňovali výše, není tato komunikace zcela přesná, je tak snadné projevy paušalizovat nebo zlehčovat. Proto bychom neměli přenášet jednotlivé projevy na ostatní a myslet si, že význam je u každého stejný. Dopouštíme se tím mnoha nepřesných interpretací, které si pak s sebou přenášíme dál. Větší šanci vyhnout se chybě máme, pokud spojíme víc neverbálních ch projevů dohromady i s verbálním projevem a hodnotíme projev jako celek, než když hodnotíme každý druh komunikace zvlášť nebo i jen každý projev neverbální komunikace zvlášť. (M. Mikuláščík, 2010)

Tegze (2003) ve své knize rozděluje kritéria pro pozorování tělesných projevů do dvou základních kategorií. První kategorie je snadněji pozorovatelná pro lidské oko a schopnost “číst v lidech”, druhá kategorie zabere mnohem více času, praxe a znalosti druhého člověka. Dle Tegze tyto kategorie můžeme nazývat kritéria prvního a druhého řádu. Do první kategorie zařazujeme kritéria dle pohledu energie (dostatek či nedostatek), sledování aktivity a pasivity, dalším kritériem jsou pohyby a projevy - otevřené či uzavřené, přibližování a vzdalování se a

posledním kritériem je spontaneita a kontrola. (Tegze, 2003) Toto rozdělení je bráno ze širokého pojmu, jde spíše o projevy celého těla. Níže si popíšeme detailněji tělesné projevy od těch nejmenších a nejméně patrných (mimické pohyby), přes lehce okem znatelné (proxemika), až po ty nejobecnější (chronemika).

Pod pojmem signály těla si můžeme představit vše, co využijeme jakýmkoliv způsobem ke komunikaci. Ať to jsou části těla anebo co jsme si dnes vzali na sebe. Tyto signály můžeme rozdělit do pěti kategorií. Do té první patří gesta, která tlumočí jednotlivá slova nebo celé fráze. Jedná se tedy o symboly. Tyto symboly všichni známe a většinu často používáme, například "OK" a mnoho dalších. Musíme ovšem dávat pozor, kdo nebo kde tyto gesta ukazujeme. Jejich význam se totiž mění s kulturním prostředím. Druhým typem jsou ilustrátory, které zesilují verbální sdělení. Jedná se o sdělení směru, tvaru, velikosti a podobných vyjádření. Z příkladu už vyplývá, že k nim využíváme především pohyby rukou, hlavy či celého těla. Při rozhovoru si nejvíce všímáme především obličejových, tedy mimických, signálů. Tzv. mimika nejvíce ukazuje emoce osoby. Od malička se učíme jak vypadá, když je člověk šťastný, smutný, naštvaný, většinou pomocí obrázků nebo naukou od rodičů. Mimika je, ale mnohem složitější a velmi rychlá, protože cuknutí koutku u pusy, mrknutí oka či jen záškub svalů na tváři zabere několik milisekund. V našem obličejí mohou tedy lidé najít naše emoce, ale i sebemenší náznaky viny, lži a pohrdání. Velkou roli má komunikace očí, ne nadarmo se říká: "směješ se očima." Oči a hlavně oční svaly mohou zkušenému oku povědět hodně o komunikačním partnerovi. Všechny zde zmíněné projevy můžeme zařadit do třetího typu s názvem afektivní projevy. V rozhovoru velmi často využíváme aktivního naslouchání, jeho projevy (přikývnutí hlavou, úsměvem ...) jsou dalším typem - regulátory. Adaptéry jsou posledním typem, jedná se o gesta, která nějak uspokojují naši potřebu (poškrábání se na ruce, když náš něco svědí, utření si špíny z obličejí či oklepání oděvu od prachu atd.). (DeVito, 2008)

Komunikace využitím prostoru se nazývá proxemika. E. T. Hall (1990) rozlišuje čtyři základní vzdálenosti, které definují o jaký typ vztahu mezi komunikačními partnery jde. Mezi tyto typy řadíme intimní zónu (do 50 cm), osobní zónu (50 - 150 cm), společenskou vzdálenost (1,5 m - 3m) a veřejnou vzdálenost (3m a více). Tyto vzdálenosti musíme brát jako

orientační. Je potřeba také vzít v úvahu kulturní zvyklosti, psychický stav komunikujících či sociální status. Můžeme, ale říci, že čím bližší nám člověk je, tím se vzdálenost zkracuje. Posturika se zabývá komunikací za pomoci napětí, držení těla a polohou všech částí těla. Těmito signály dáváme na najevo postoj k partnerovi a k tématu, zaujetí při rozhovoru a dáváme najevo i svoje emoce. (Mikuláščík, 2010)

Do neverbální komunikace můžeme zařadit ještě mnoho jiných signálů např. kineziku, která se zaměřuje na pohyby obličeje, rukou a celého těla. Tyto pokyny se nesledují při nějakých činnostech, ale u jak využíváme tělo ke komunikaci. Také se dále nesleduje jen u jedince, ale také u skupin osob. Sledujeme jaké pohyby a v jakém rozsahu se použijí při komunikaci. Hoschl (1989) ve své publikaci uvádí dělení pohybu dle Schefflena, který rozdělil pohyby na bodové (ty trvají velmi krátce, v řádu sekund), pohybové pozice (ty trvají v řádu minut) a pohybové prezentace (řádově hodiny), jde tedy o prezentaci celkovou, od začátku komunikace, až po její ukončení. Pohyby při komunikaci, tedy kinezika poskytuje v komunikaci zpětnou vazbu, ilustruje výpověď nebo zvyšuje důraz výpovědi. (De Vito, 2008)

Haptika nebo také dotyková komunikace. U této komunikace můžeme rozlišit několik druhů doteků, které jsou závislé opět na míře postavení jedince ve společnosti, na jeho nastavení zón a psychickém a emočním rozpoložení. Lewis. D (2008) ve své publikaci uvítá toto dělení:

- 1) funkcionálně-profesionální: dotyk ze specifických důvodů,
- 2) společenský: dle kultury, u nás například ritualizované způsoby dotýkání se při společenském styku,
- 3) přátelsko-srdečný: vyjadřuje radost z přítomnosti druhého,
- 4) laskavě-intimní: vyjadřuje hluboký citový vztah, blízkost
- 5) sexuálně-erotický: vyjadřuje fyzickou přitažlivost, sexuální vzrušení z přítomnosti druhého.

Chápání doteků a jejich přijatelnost závisí na situaci, na komunikujících osobách psychickém a emočním stavu, kultuře a zvyklostech. S určitou tolerancí se můžete setkat u haptické komunikace mezi dospělým a dítětem, kde přehlédneme i nevhodné dotyky. Ovšem do doby, kdy dítě ještě tyto pravidla nechápe z důvodu věku či postižení. více dotyků můžeme také

sledovat u osob stejného pohlaví. V publikaci od Wernerové (2010) můžeme najít ještě dělení doteků na bezděčné a nechtěné (ve frontách, na koncertu, v dopravních prostředcích) a dále

	Název a funkce	Příklady
	Gesta přímo vyjadřují slova nebo slovní spojení. V různých kulturách mohou mít různé významy.	Znamení „OK“, mávnutí „pojď sem“, znamení autostopařů.
	Ilustrátory doprovázejí a doslova „ilustrují“ slovní sdělení.	Kruhové pohyby rukou při hovoru o nějakém kruhu, naznačení velikosti roztažením rukou daleko od sebe při povídání o něčem velkém.
	Atektivní projevy vyjadřují emocionální významy.	Výraz štěstí, překvapení, strachu, hněvu, smutku, znechucení, pohrdání.
	Regulátory monitorují, udržují a řídí řeč druhého.	Mimické výrazy a gestikulace rukou naznačující „pokračuj“, „zpomal“ nebo „co bylo dál?“.
	Adaptéry uspokojují nějakou potřebu.	Škrábání na hlavě.

plánované a záměrné (využívají se u flirtu, navázání prvního kontaktu).

Zrakem přijímáme nejvíce údajů, proto je také důležité při komunikaci sledovat oči, jejich pohled. Většina lidí (laiků) pozná na druhém, že je třeba nemocný, smutný nebo jestli plakal. Pohledy očí při bližším pohledu mohou jedinečným prostředkem v komunikaci. Kendon rozeznává čtyři základní funkce očních pohledů.

- 1) poznávací – kognitivní funkce – zaměřený pohled tam, kde hledáme určité informace
- 2) řídicí – regulující funkce – pohledem řídíme, co se děje v našem okolí
- 3) organizující a koordinující funkce – vyzýváme k diskusi, tichu, ...
- 4) vyjadřující – expresivní funkce – sdělujeme zaujetí, míru pozornosti, ... (Křivohlavý, 1988)

Při čtení pohledů bychom měli sledovat nejen intenzitu pohledů, ale i intenzitu mrkání, jestli jsou pohledy zacílené, víčka, napnutí svalů kolem očí, vrásky. Důležitým aspektem jsou zornice. Ty se rozšiřují a stahují z několika důvodů. Prvním je světlo, zornice se stahují v jasném světle naopak v šeru a ve tmě se roztahují. Roztažení zornice můžeme také pozorovat u zájmu či upřímnosti, v těchto situacích se zornice pohybují v tzv. pootevření (2-8 mm). Velikost roztažení zornic také hraje roli jako signál přitažlivosti. Pokud jsme někým okouzleni a líbí se nám, zrychluje se tep a roztahují se zorničky. (Mikuláščík, 2003) V dnešní době

musíme brát v úvahu i možnost, že zornice jsou zvětšené chemickými látkami (alkohol, kokain atd.) či kofeinem.

Vyhýbání se pohledům můžeme brát jako vyjádření nezájmu. Nevědomě koukáme více na osoby nebo věci, které se nám líbí nebo jsou pro oko zajímavé. Děti nedostatek pozornosti berou velmi špatně. Proto je důležité, aby se pozornost a zrakový kontakt mezi dětmi rozdělovala. (Pastuchová in Malá, Kratochvílová, 2021)

Nejdůležitějším pro praktickou část této práce jsou signály těla. O tyto symboly a gesta se budeme zabývat ještě jak u českého znakového jazyka, tak i u komunikace ozbrojených složek.

Obrázek č.2 Pět signálů těla (DeVito, 2008)

2. Vizuálně-motorické komunikační systémy

Z pojmu vyplývá, že se jedná o komunikaci, která zahrnuje pohybové prostředky, které jsme schopni vnímat bez využití sluchu, tedy pouze zrakem. Z tohoto důvodu jsou tyto systémy vhodné především pro osoby se sluchovým postižením, nejvíce pro osoby neslyšící. Tyto systémy můžeme dle jejich podstaty rozdělit do dvou skupin. První skupinu nazýváme uměle vytvořené znakové systémy, které se snaží o možnost komunikace mezi slyšícími a neslyšícími. I z toho důvodu vycházejí většinou z majoritního mluveného jazyka, např.: znakovaná čeština a prstová abeceda (E. Suralová, 2005) Také mezi ně patří Gestuno, které bylo vytvořeno pro sjednocení komunikace mezi neslyšícími na odborných konferencích či sjednoceních. Dnes je využíván především mezi odborníky. (Jazyky.studium.práce, 2008) Druhá skupina je opakem, tzv. přirozené znakové systémy, které vznikaly a přirozeným vývojem, mají svojí gramatiku a historii. Mezi tyto systémy patří národní znakové jazyky. (Langer, 2013)

2.1. Umělé komunikační systémy

S konkrétním cílem za řízeného procesu, pod dohledem odborníků vznikaly umělé komunikační systémy. Které braly ohled na zachované smysly osob neslyšících a zároveň na národní mluvené jazyky většinové intaktní slyšící společnosti, ze kterých vycházejí. Šlo o možnost ulehčit, a hlavně umožnit komunikaci osob slyšících a neslyšících. (Babylon, 2021) Představíme si prstovou abecedu a systém Gestuno, dále do této skupiny patří také Makaton či znakovaná čeština.

2.1.1. Prstová abeceda

V prstové abecedě jde o vysvětlení, upřesnění či doplnění pojmů pomocí hláskování mluvené řeči, za pomoci rukou, konkrétněji prstů.(M. Růžičková, 1997) Prstová abeceda nebo také daktylní abeceda. U této abecedy se využívá převážně prstů k vytvoření jednotlivých písmen abecedy. V České republice neslyšící využívají dvě podoby prstové abecedy, jednoruční a dvouruční, kde každá má své výhody i nevýhody. I když je jednoruční rychlejší a je zapotřebí

pouze jedné ruky, je u nás dle Hudákové (2008) více využívána abeceda dvouruční. Česká verze prstové abecedy obsahuje 26 znaků pro hlásky, které jsou ještě navíc doplněny o znaky, které simulují naše háčky a čárky. Prstová abeceda se nejvíce mezi neslyšícími využívá k dovysvětlení nebo inicializaci. Využívá se také k artikulaci cizích názvů, jmen, zkratek, odborných pojmů, názvům značek, k fyzikálním či chemickým jednotkám a dalším. (Okrouhlíková, 2015) Dle zákona 155/1998 Sb. o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob nesmíme také zapomenout na prstovou abecedu v taktilní formě, která je využívána u osob hluchoslepých.

Z historického pohledu to byli mniši, kteří byli u vzniku prstové abecedy a ne osoby neslyšící či jejich učitelé. Mniši se zavázali ke slibu věčného mlčení. Prstovou abecedu využívali ke sdělování svých poznatků, výměny názorů a to bez porozumění osob mimo klášter.

Nejenom podoby prstové abecedy, ale i abeceda jako komunikační forma má své výhody i nevýhody. Mezi pozitiva této formy komunikace můžeme zmínit možnost již zmiňovanou, komunikaci mezi slyšícími a neslyšícími, v tomto případě ve vizualizované podobě. Daktyl je rychlejší v psané podobě oproti znakovému jazyku. Negativem je pomalost této metody. Pokud ji porovnáme se znakovým jazykem, je enormní. Proto, jak jsme i zmiňovali, využívá se k upřesnění či hláskování cizích nebo neznámých pojmů. (Langer, 2013)

2.1.2. Makaton

Tento jazykový program byl vytvořen primárně pro neslyšící dospělé osoby, které mají problémy s osvojováním nových pojmů a dětem s mentálním postižením či autismem, které slyší, ale mají problémy s verbální komunikací či receptivní složkou komunikace. (Tarciová, 2005) Makaton využívá jak systému manuálních znaků, tak grafických symbolů, které jsou podporované verbální komunikací a tak podněcuje k jejímu rozvoji a k porozumění nových pojmů. (Janovcová, 2003) Makaton můžeme zvolit pokud má dítě artikulační problémy (např. artikulační dyspraxie) nebo pro děti s problémy v učení a objasňování si významu pojmů, pro některé dospělé osoby po úrazu mozku nebo mozkově mrtvici, v jejichž důsledku nastaly komunikační problémy.

Slovník Makatonu obsahuje kolem 350 slov, která jsou rozdělena do osmi základních výukových etap (stupňů) a devátý stupeň je přídatný (individuální), který je tvořen ze slov či pojmů, které dítě využívá v komunikaci nejvíce a je oblastí jeho zájmu. Jednotlivé stupně jsou rozděleny dle náročnosti a jdou za sebou, výuka musí vždy probíhat od prvního po osmý, popřípadě devátý stupeň. Přesný postup nácvičku určuje příručka Makatonu (Language Programm Manual). Když s Makatonem začínáme je vhodné využívat současně mluvenou řeč, symboly i znaky. Pokud výuka probíhá u malých dětí můžeme využít fotky i obrázků, pro jasnější a jednodušší pochopení pojmu. (Krahulcová, 2002) K nácvičku využíváme tedy všechny složky a sledujeme, která složka je preferovaná danou osobou a na tu se pak zaměříme. Důležité je, pokud vybereme tento systém jako prostředek ke komunikaci, aby všechny osoby, které jsou v kontaktu s danou osobou, Makaton ovládali. (Langer, 2013)

Tento systém byl založen ve Velké Británii a tak v originále vychází z britského znakového jazyka neslyšících. Pokud ovšem budeme pracovat s Makatonem u nás, využívají se znaky českého znakového jazyka. Jednotlivé pojmy je také nutné upravovat dle podmínek příslušné země. Jednotlivé znaky ve slovníku jsou standardizovány a pečlivě vybírány. (Tetauerová, 2008)

V České republice se Makaton moc neuchytil a není moc využíván. Nejvíce je užíván právě ve Velké Británii, ale i v zemích jako Austrálie, Norsko, Malajsii či Pákistán. (Langer, 20013)

2.1.3. Mezinárodní znakový systém (MZS)

Navzdory přesvědčení většiny slyšících, že existuje pouze jeden znakový jazyk pro všechny stejný, není tomu tak. Jen u nás v Evropě můžeme narazit na desítky znakových jazyků. Ale i mezi znakovými jazyky můžeme najít podobnosti a to především z těch, které vznikaly poblíž sebe. Komunikace nemusí být tedy zcela srozumitelná, ale i za pomoci mezinárodních znaků, se jsou neslyšící schopni spolu domluvit. I z těchto zmíněných důvodů umí neslyšící často více jazyků (oficiální řeč své země, svůj znakový jazyk, další cizí řeč apod.). (Jazyky.studium.práce, 2008)

Světová federace neslyšících (WFD) v roce 1973 sestavila Komisi sjednocení znaků, kterou pověřila úkolem navrhnout a standardizovat systém mezinárodních znaků. Tento úkol byl stanoven za účelem sestavení jednotné komunikace na mezinárodních konferencích neslyšících. O dva roky později byl sestaven standardizovaný slovník, pod celosvětově známým názvem Gestuno: International Sign Language of the Deaf. (Baker-Shen, Cokely, 1981). Znaky v tomto slovníku jsou vyobrazeny na černobílých fotografiích a popsány ve dvou jazycích. V průběhu konferencí a setkání se zjistilo, že naučit se znaky z tohoto slovníku je složitější než využívat a porozumět cizímu znakovému jazyku. Snaha tedy sjednotit znakový jazyk tam, kde se sjíždějí neslyšící z celého světa (Deaflympiáda, kongresy, přednášky) nebyl zcela naplněn a uspokojen. Neslyšící i slyšící tlumočníci se snažili slovník vylepšit a upravit, začal se brát ohled i na gramatiku a některé znaky byly nahrazeny ikoničtějšími a dalšími znaky, které byly převzaty z různých znakových jazyků. (Tetauerová, 2008). Dále ve své knize Tetauerová zmiňuje, že současný MZS má už jen velmi málo společného s dříve publikovaným pod názvem “Gestuno.” Dnes se využívá nejčastěji, jak v odborné literatuře, tak na konferencích pojem International Sign (zkratka IS). Na stránkách Deaf Unity se můžeme dojit, že se volá po zrušení IS a to hlavně z důvodu narušení zachování individuální identity, ve kteří se projevuje kultura a jazyk. Většina se přiklání k zavedení na mezinárodních setkání jednoho znakového jazyka, převážně z důvodu, že na většina setkání a konferencí probíhá v anglické jazyce. (Deaf Unity, 2019)

2.2. Přirozené znakové systémy

Osoby neslyšící využívají různé typy komunikačních systému, které dávají přednost gestům před hlasem. V této kapitole se zaměříme na ty znakové jazyky neslyšících, které vznikly přirozeně. Neodlišují se jen od mluvených jazyků, ale i mezi sebou vzájemně. (https://lingvo.info/cs/babylon/sign_languages) Přirozeným jazykem je dle Čermáka “jazyk vzniklý přirozeným vývojem a užívaný v běžné komunikaci.” Dále také poukazuje na základní rysy, které musí každý jazyk splňovat, jsou to: dvojí artikulace, znakovost, systémovost, produktivnost, svébytnost a historický rozměr. Tyto rysy splňuje pouze jeden komunikační systém pro neslyšící, a to český znakový jazyk. (Servusová, 2008)

2.2.1. Český znakový jazyk (ČZJ)

Jak jsme výše už zmiňovali český znakový jazyk splňuje rysy jazyka a můžeme ho tedy brát jako přirozený jazyk. Z tohoto důvodu osoby, které využívají ČZJ od narození či raného věku mají tento jazyk jako mateřský.

Vysvětlíme si význam sémiotického znaku a uvedeme jeho typy, dále manuální a nemanuální faktory ve znakovém jazyce, které jsou pro nás důležité v dalších částech této práce.

Pod pojmem sémantický znak si můžeme představit “něco (forma, nosič), co zastupuje něco jiného na základě společné zkušenosti účastníků komunikace a přitom může mít podobu akustickou (zvuk), vizuální (grafické vyjádření), referenčního předmětu, pohybu nebo události.” (Slámská-Bímová, Okrouhlíková, 2008) V problematice komunikace neslyšících se jedná o vizuálně-motorické vyjádření. Dle autora definice sémantického znaku je chápán jako “signifiant (označující), zatímco konkrétní věc, předmět vlastnost nebo jev, o kterém pomoci signifiantu komunikujeme, je signifié (označovaný).” (Saussure 1996, sec. in. Langer, 2013)

V závislosti tohoto vztahu můžeme dle Piece (sec. cit. In Slámská -Bímová, Okrouhlíková, 2008) rozlišit tři typy sémantických znaků:

- O **ikonu** se jedná pokud jsou si signifiant a signifié podobné svou zvukovou nebo vizuální charakteristikou, mají tedy mezi sebou vzájemný vztah. U znakového jazyka jde o vizuálně motivované znaky (znaky napodobovací)
- Druhy zájmen, příslovce zastupují v přirozených jazycích **indexy**. Liší se etikou mluvčího. U každého můžeme mít odlišný význam.

Pokud chybí vzájemný vztah mezi signifiantem a signifié označujeme tyto znaky jako **symbols**. Ve znakových jazycích se jedná o znaky arbitrální.

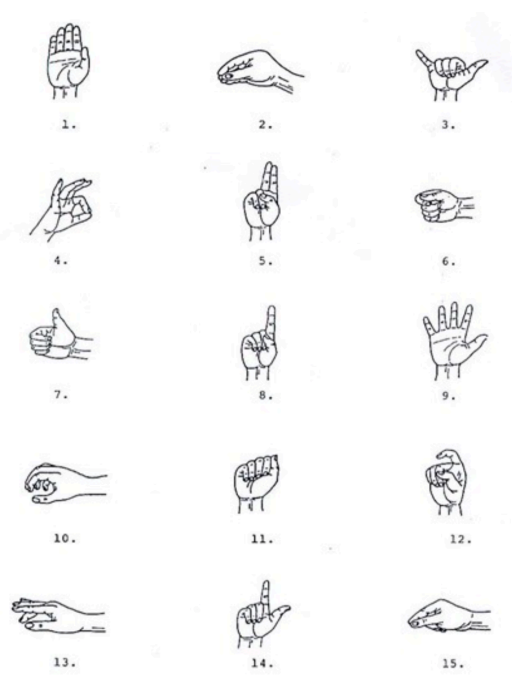
Výše jsme si představili vztah mezi formou a sděním. Tyto vztahy platí nejen ve vizuálně-motorické komunikaci, ale také v mluvených jazycích. Znakové jazyky jsou tedy

produkovány pomocí specifických pohybů těla, (paže, ruce) V tomto případě jsou manuální faktory zpravidla nosiči lexikálními. (Langer, 2013) Tyto faktory si níže podrobně popíšeme.

William Stokoe prokázal, že jednotlivé znaky v znakovém jazyce je možné dále analyzovat na menší segmenty, které jsou nyní označovány jako fonémy. Abychom tyto segmenty mohli dobře analyzovat a vzájemně rozlišovat mezi různými národními znakovými jazyky, bylo nutné rozlišit parametry, dle kterých se budeme řídit. Jedná se o následujících pět parametrů: **Místo, kde se znak artikuluje** - můžeme tam zahrnout všechny části znakovacího prostoru, které jsou zasaženy během znakování.

Tvar ruky/rukou, která/é artikuluje/í - dojde-li k záměně v souvislém znakování, dochází převážně ke změnám fonetickým. V jednotlivých národních jazycích opět narazíme na odlišnosti počtu tvarů ruky. V českém znakovém jazyce můžeme tvary rukou rozdělit do pěti skupin (Macurová, 1996):

- zavřená ruka,
- skrččená ruka,
- ruka s prsty u sebe,
- ruka s prsty od sebe,
- zavřená ruka se vztyčenými prsty.

Obrázek č. 3 Tvary rukou ve znakovém jazyce (OUN OL, výukový materiál)

Vztah ruky/rukou k tělu - v tomto vztahu můžeme rozdělit dva parametry

- orientace dlaně - v tomto případě je důležitá orientace vnitřní plochy zápěstí,
- orientace prstů - zde je důležitá orientace prstů ve vzpřímeném tvaru, mimo palce.

Vztah ruky k ruce - vzájemná poloha rukou - tento parametr sledujeme pouze, pokud jsou používány obě k ruce k artikulaci. V ČZJ můžeme využít tyto polohy rukou:

- ruce vedle sebe,
- ruce za sebou,
- ruce nad sebou,
- jedna ruka uvnitř druhé,
- ruce ve vzájemném kontaktu,
- ruce propojené.

Pohyb/y ruky/rukou - ve znakovém jazyce využíváme trojrozměrného znakovacího prostoru. Jehož pozitivem je velká variabilita naopak negativem složitost jeho popisu.

Můžeme se tedy setkat u různých autorů s rozdílným dělením. Vybereme-li si dělení dle Macurové (1996), bude dělení vypadat takto: rozlišení směru pohybu, druh pohybu, délka pohybu, charakter a popřípadě jeho absence.

V další části si představíme nemanuální faktory, které představují spíše nosiče gramatické a jsou součástí neverbální komunikace. Tyto faktory jsou výrazněji více vnímány a lépe ovládány skupinou osob neslyšících, mají pro ně větší výpovědní hodnotu než pro osoby intaktní. U nemanuálních faktorů si všímáme pohybu a případně pozice těchto částí:

- hlava,
- obličej a jeho součásti:
 - obočí;
 - oči;
 - nos;
 - tváře;
 - ústa;
 - jazyk;
 - zuby;

- brada;
- ramena,
- trup,
- nohy.

Pro osoby intaktní patří zvládání a využívání nemanuálních faktorů, při učení se ČZJ, mezi jednu z nejtěžších fází, kterou při výuce procházejí. Špatné použití nebo nuance neslyšícím hned napoví, že komunikují s osobou slyšící. (Langer. 2013)

Výše zmíněné nemanuální faktory se podílejí na gramatické složce znakového jazyka, je tedy velice důležité si tyto faktory osvojit v co nejvyšší míře. Závisí na nich schopnost porozumění, plynulého a srozumitelného projevu. Tyto faktory nemají jen gramatický význam, ale mnoho dalších rolí, ať už z pohledu vyjadřování se nebo rozlišování slov. Strnadová (2008) zmiňuje například tyto role:

- vyjadřování emocí, záměrů a postoje komunikátorů,
- stupňování přídavných jmen (např.: krásný - nejkrásnější),
- vyjádření negace,
- vyjádření ironie,
- rozlišování lexikálních významů jednotlivých znaků - převážně u těch, kde je manuální část znaků skoro stejná či úplně totožná a mohlo by tak dojít k záměně (např.: KYSELÝ a HOŘKÝ)

3. Instituce vyučující znakový jazyk

Na poměry České republiky je mnoho institucí a možností, kde se český znakový jazyk vyučuje. Níže si představíme seznam těchto institucí, ke každé z nich uvedeme pár příkladů a krátkou charakteristiku. Možností, kde se výuce znakového jazyka věnují, je takové množství, že by obsáhlo minimálně jednu celou práci, z tohoto důvodu uvádíme jen příklady některých z nich. Seznam je sestavený vzestupně dle věku osob, které se výuky účastní.

- **Rána péče o děti se sluchovým postižením** - jedná se o sociální službu, která je nabízena rodinám s dětmi se sluchovým postižením od narození do sedmi let. Tato služba bývá první institucí, které rodiny s dětmi, po zjištění diagnózy, navštěvují. Jedná se například o Centrum pro dětský sluch TamTam, o.p.s.
- **Speciálně pedagogická centra pro sluchově postižené (SPC)** - jsou školská poradenská zařízení, která většinou jsou součástí školy pro sluchově postižené. Centrum poskytuje speciálněpedagogickou i psychologickou péči a poradenství. Celkově máme v České republice třináct center pro sluchové postižení, např.: v Olomouci, Brně, Plzni, Českých Budějovicích nebo v Kyjově.
- **Základní školy a mateřské školy pro sluchově postižené** - jak jsme v předchozím bodě zmiňovali u těchto institucí jsou součástí SPC. Z toho vyplývá, že škol je stejně, tedy třináct a ve stejných městech.
- **Střední školy pro sluchově postižené** - nabízených oborů na školách pro sluchově postižené je méně (než škol pro intaktní žáky), ale i tak si studenti se sluchovým postižením mohou vybrat z řady oborů ke studiu, např: Praktická škola dvouletá - ruční práce a příprava pokrmů v Olomouci, Střední odborné učiliště v Brně, Maturitní obor - počítačové systémy a aplikovaná elektrotechnika ve Valašském Meziříčí nebo Gymnázium pro sluchově postižené v Praze.
- **Vysoké školy** - výuka znakového jazyka probíhá a na několika vysokých školách v rámci studia speciální pedagogiky nebo přímo v oborech pro studenty se sluchovým postižením. Tyto možnosti nabízí např.: Karlova Univerzita v Praze, Univerzita Palackého v Olomouci nebo Masarykova Univerzita v Brně, výuka znakového jazyka probíhá v rámci studia speciální pedagogiky se specializací na surdopedii, v kombinaci surdopedie-logopedie nebo jako volitelné "C" předměty.

Dalšími možnostmi, kde se můžeme naučit znakový jazyk jsou:

- **Vzdělávací agentury** - které nabízejí např: rekvalifikační kurzy s akreditací pro MŠMT, kurzy nebo průběžné vzdělávání. (Agentura ALDEA)
- **Kurzy** - ty pořádají např.: Oblastní unie neslyšících, Tichý svět v Praze, Pevnost v Hradci Královém a mnoho dalších. Kurzy jsou většinou rozděleny podle úrovní a rozsahu vyučovacích hodin.
- **Organizace**, které nabízejí kurzy znakového jazyka, většinou pořádají letní kempy, kde výuka znakového jazyka probíhá velmi intenzivně.

4. Komunikace v praxi ozbrojených složek

Vizuálně-motorické komunikační systémy u Armády České republiky jsou systémy uměle vzniklé. Byly sestaveny ke komunikaci zmíněné složky, dle jejich potřeb, situací a možnosti využití. V dnešní době je komunikace armády převážně řízena přes radiovou komunikaci za pomoci vysílaček a mluvenou řeč, ovšem při zásahu či stíhání pachatele je někdy potřeba být v úplném utajení, k tomu slouží právě vizuálně-motorická komunikace. S ohledem na fakt, že jsou to systémy uměle vytvořeny, nemají svojí gramatiku ani nesplňují zmíněné základní rysy, které musí splňovat každý plnohodnotný jazyk. Jsou tedy pouze doplňkem nebo chvilkovou náhradou v akcích, v žádném případě nemůže nikdy zcela nahradit mluvenou komunikaci. (Nováková, 2019)

4.1. Armáda České republiky (AČR)

Vizuálně-motorická komunikace u Armády České republiky je to mnohem složitější a pestřejší než je tomu u Policie. Vojáci využívají vizuálně-motorickou komunikaci ve základních situacích a to buď při těsném kontaktu s nepřítelem nebo při střelbě, kde hluk znemožňuje jinou možnost komunikace. Používá se k předávání krátkých povelů, k hlášení, ke změně důležitých bojových fází, k zastavení palby a k dalším strategickým povelům. Jsou také využívány při záchranně rukojmích, při boji proti terorismu nebo při zahraničních misích. V bojových situacích se také využívají jiné druhy komunikace např: barevnými světly, akusticky nebo dýmem. (Příručka vojáka 2009)

Jak jsme zmiňovali armáda má v nabídce mnoho způsobů komunikace, pokud se zaměříme na tu vizuální a vizuálně-motorickou, nejběžnějším typem jsou signály za pomoci paží a rukou, vlajek, chemickými světly či pyrotechnikou. Nesmíme zapomenout na komunikaci radiovou, která má značnou výhodu v komunikaci na dálku nebo pokud je snížena viditelnost. Ovšem její nevýhodou je možnost jejího odposlouchávání a je závislá na zařízeních, které jsou k této komunikaci využívány. V bojových podmínkách je nejdůležitější sdělení předat, co nejrychleji a je v tu chvíli jedno jakou formou. Právě i z těchto důvodů je u armády velké množství typů komunikace. Dalším důvodem je rozmanitost vojenských útvarů, jejich specializací. (Nováková, 2019)

Dle stejného autora má vizuálně-motorická komunikace také svá omezení. Jedno z omezení se podobá nevýhodě u rádiové komunikace, kteří může být odposlouchávána a také díky tomu zneužita. Vizuálně-motorická komunikace může být také lehce sledována a posléze zneužita k falešným sdělením a vytvořením pastí pro jednotky protivníka. Dalším omezením může být počasí (mlha) či denní doba (noc), v těchto situacích je často narušena spolehlivost této komunikace a i možnosti využití, tedy rozsah. V těchto situacích se vybírá jiná komunikace - většinou světelná či rádiová. Dalším omezením je už několikrát zmiňovaná srozumitelnost. Ta je závislá na míře podobnosti znaků jednotlivých jednotek.

V tomto odstavci se zaměříme na vizuálně-motorickou komunikaci, konkrétně na ruční bojové signály (Hands Combat Signal). Tyto, ale upravené signály využívá i zásahová jednotka Policie České republiky. U AČR je těchto znaků značně více a to i právě z toho důvodu, který jsme zmiňovali už výše (rozmanitost vojenských útvarů). Dalším důvodem je bojové nasezení v zahraničních misích, tedy je potřeba ovládat více signálů, pro sdělení velkého množství informací, které si vojáci musejí během boje předat. V úvahu také musíme brát historii útvarů či jednotek a jejich specializace. Pozemní jednotky budou podávat více signálů pro navádění techniky oproti pyrotechnickým jednotkám, které budou mít více signálů pro výbušniny a jejich zneškodnění. Právě rozmanitost naší armády je nevýhodou v nejednotnosti signálů. I přes snahu sjednotit všechny signály pro všechny jednotky, se toto nepovedlo. Roli hraje i historie daných jednotek, které určité znaky využívají už několik let a mají je tak zažitě, že je nechtějí měnit nebo jsou pro ně méně praktické. Podmínkou každého vojáka je ovšem se signály naučit a umět je plnohodnotně využívat. Vývojem nových látek, bojových strategií i vývojem nových zbraní, municí atd. se signály stále vyvíjejí, obnovují a vymýšlí dle potřeby armády. (Nováková 2019)

Dle příručky vojáka (2009) je důležité aby vojáci uměli navádět techniku (vrtulníky nebo vozidla). K navádění právě techniky je využíváno také pomůcek. Toto navádění se využívá v nepřehledném terénu, když řidič nemá dostatečný výhled a možnost vidět terén nebo v zaminovaném terénu. Osoba navádějící vozidlo by měla stát čelem k vozidlu a nejlépe 5m od vozidla. Velikost mezi vozidlem a navádějící osobou je závislá na terénu, viditelnosti a

možnostech terénu. Řidič navádějícího vozidla vždy sleduje pouze osobu, která vozidlo nevádí a nebere ihned na dění kolem. V tomto případě je naprosto jasné, že mezi navádějící osobou a řidičem vozidla musí být důvěra. Navádějící osoba stojí mezi vozidlem a překážkou a během navádění není možné, aby se přesouvala či jinak hýbala. Pokud je nutné, aby se osoba co navádí vozidlo přemístila, vozidlo zastaví a potom se přemístí. Komplikací může být tma, pro tyto situace se využívá svítilna.

Na zahraničních misích, kde AČR spolupracuje se armádami jiných států se navíc ovládají ještě společné znaky. Jak jsme několikrát už zmiňovali rozmanitost znaků není jen u AČR, ale i jiných států. A obdobně jako u znakového jazyka každého státu se znaky liší, je tomu tak i armád. Z těchto důvodů jsou pro společné mise stanoveny jasné znaky, které musejí být pro všechny stejné. Není neobvyklé, že zásahová jednotka např. v Afghánistánu je složena z vojáků více zemí. AČR v cizině hodně pracuje s vojáky americké armády. AČR působí na různých místech, kde pomáhá nejen s výcvikem zdejších vojenských jednotek, ale i se školstvím či sociálním zázemím. Na zahraničních misích se využívají NATO signály, které sjednocují komunikaci pro všechny armádní složky ze všech zemí. Před každou akcí se ovšem jednotky a samotní vojáci seznamují navzájem, s plánem akce, komunikací i terénem. Vše je musí být bezchybné, protože každá chyba či jen zaváhání může stát životy vojáků i rukojmí. (nadporučík J.A. 2021)

Obdobně jako u policejních zásahových jednotek jsou armádní signály přizpůsobeny výstroji a výzbroji, z těchto důvodů je většina signálů prováděna jednoručně. Ty jsou prováděny paží a

rukou, k číslovkám a ke zbytku znaků se využívají i prsty. Mnoho znaků je také znakováno vedle těla, nad rameny nebo hlavou, opět jde o viditelnost pro celou skupinu. Při velmi blízké komunikaci jeden na jednoho je velké množství signálů prováděno naopak před nebo na těl

Obrázek č. 4 Ukázka Combat signálů (https://www.diverzanti.cz/cl_35)

Pokud chceme porovnat armádní vizuálně-motorickou komunikace s ČZJ, rozdílů jsou jasné. Tato komunikace je uměle vytvořena a stále je upravována, nemá vlastní gramatiku a ač slouží ke komunikaci v bojových podmínkách nemůže nikdy nahradit plnohodnotný jazyk. Využívá se nejvíce jen jedna ruka a i navzdory, že armádní znaková zásoba je větší než ta policejní, stále je omezena a přizpůsobena jen na určité situace. U taktických signálů najdeme jen velmi malé množství stejných znaků jako u ČZJ, konkrétně to jsou jen ukazovací zájmena. (Nováková, 2019)

AČR slouží především k obraně státu. Nepatří tedy do Integrovaného záchranného systému ČR. I z tohoto důvodu se ve většině fungování, komunikace, akcí liší od PČR či hasičů. Ministerstvo vnitra a Ministerstvo obrany také proto vydalo směrnici pro výcvik a provádění záchranných prací a činností s letadly Ministerstva vnitra provozovanými Leteckou službou Policie České republiky. Tato směrnice sjednocuje navádění vrtulníku, způsoby záchranných akcí nebo uchycení lana, při společných akcích. AČR má pak také svoji vyhlášku o o vojenské letecké technice, schvalování technické způsobilosti vojenské letecké techniky, provádění pravidelných technických prohlídek a zkoušek technických zařízení vojenské letecké techniky, provozování a kontrolách vojenské letecké techniky a pověřování a osvědčování právnických a fyzických osob, a o vojenském leteckém rejstříku (o vojenské letecké technice)

Obr. č. 5 Ukázka navádění vrtulníku (Směrnice, 2019)

<i>Návěští</i>	<i>Význam - Popis</i>
	<p>Na tuto stojánku (Na toto místo)</p> <p><i>Paže vzpaženy nad hlavou s dlaněmi obrácenými dovnitř.</i></p>
	<p>Pojíždějte přímo vpřed</p> <p><i>Paže částečně rozpaženy dlaněmi nazad opakují pohyb vzhůru a vzad z výše ramen.</i></p>
	<p>Točte</p> <p>a) Točte vlevo</p> <p><i>Pravá paže směřuje dolů, levá dlaní nazad opakuje pohyb vzhůru a vzad z předpažení. Rychlost pohybu naznačuje rychlost otáčení.</i></p>
	<p>b) Točte vpravo</p> <p><i>Levá paže směřuje dolů, pravá dlaní nazad opakuje pohyb vzhůru a vzad z předpažení. Rychlost pohybu naznačuje rychlost otáčení.</i></p>

PRAKTICKÁ ČÁST

5. Uvedení do praktické části

5.1. Cíle výzkumného šetření

Hlavním cílem práce je shromáždění informací o výuce českého znakového jazyka a vizuálně-motorické komunikace ozbrojených složek. Praktická část bude zaměřena na popsání výuky a její možnosti v jednotlivých organizacích. První část praktické části popisuje výuku českého znakového jazyka a vizuálně-motorické komunikace Armády ČR. Druhá část se zabývá analýzou a porovnáváním možností výuky a rozdílů v přístupech, využívaných materiálech a vyučujících.

5.2. Výzkumné otázky

Pro realizaci výzkumného šetření byly formulovány níže uvedené tyto výzkumné otázky:

1. Je možné srovnávat možnosti výuky českého znakového jazyka a vizuálně-motorické komunikace ozbrojených složek?
2. Jaké se využívají materiály k výuce českého znakového jazyka a jaké k vizuálně-motorické komunikaci ozbrojených složek?
3. Jsou nějaké podobnosti v procesu výuky výzkumných komunikací?
4. Kdo a za jakých podmínek může vyučovat dané výzkumné komunikace?

5.3. Metody výzkumného šetření

Pro tuto diplomovou práci bylo využito kvalitativní výzkumné metodologie. Kvalitativní přístup se dle Sebery (2012) opírá o indukci (pozorování - zjištění pravidelností - závěry - teorie). Využívá nenumerické šetření a interpretace. Cílem je odkrýt význam získaných informací.

Ke zpracování praktické části byla vybrána forma rozhovoru a studium příruček, metodik a zákonů. Z důvodu problematiky tématu byl rozhovor vybrán jako nejlepší a nejjednodušší způsob získání validních informací

5.3.1. Rozhovor

Z důvodu problematiky a specifík tohoto tématu, byla vybrána k získávání informací metoda rozhovoru. Konkrétně polostrukturovaný rozhovor, který je charakterizován vytvořeným návodem (otázkami, tématem) dopředu. Rozhovory byly realizovány osobně, z důvodu pandemické situace zapříčiněné COVID-19, probíhaly některé rozhovory pomocí platforem Skype a ZOOM. Některé rozhovory se uskutečnit nemohly ani touto formou, byly tedy přepsané do psané formy a zaslány dotazovaným.

5.4. Charakteristika výzkumného vzorku

V této práci byli mezi informanty zařazeni učitelé, speciální pedagogové, sociální pracovníci, vojáci, velitelé útvarů, instruktoři. Dotazováni byli vybráni dle potřeby vzdělávací instituce a vyučovaného komunikačního systému.

Popsané organizace jsou zaměřeny na město Olomouc, to z důvodu bydliště autora práce a zastoupení všech institucí, které jsou v práci zmíněné. V Olomouci nebo v jako blízkém okolí se nacházejí instituce pro osoby se sluchovým postižením, tak i vojenské jednotky, které jsou v práci popisované.

Rozhovory osobní, online formou či po telefonu poskytly všechny zmíněné organizace v této práci. Respondenti, kteří se rozhovorů účastnili byli seznámeni s tématem práce, jejím záměrem a fakty z toho plynoucí. Všichni respondenti s rozhovory souhlasili. Ke skutečnosti pandemické situace a tedy realizování rozhovoru na různých komunikačních platformách nebyl pořizován žádný audio ano vizuální záznam. S obsahem poznámek, které byly během rozhovorů písemně zaznamenávány, byli respondenti seznámeni a mají možnost zaslání této práce ke kontrole.

6. Výuka českého znakového jazyka

Nejen ve světě, ale i u nás existuje velké množství metod při vzdělávání neslyšících. Každý z nás je individuální osobnost a vyhovuje nám jiná metoda, při jejíž volbě nás neovlivňuje jen to, ale také prostředí, rodiče a jejich výchova. Každé dítě (v tomto případě o zařazení do školy či výběru komunikačního systému rozhodují zákonní zástupci), žák či student si tedy dle Školského zákona může vybrat jakou metodou, jakým komunikačním systémem a v jaké škole se bude vzdělávat. Pokud má toto vzdělání být smysluplné je důležité, aby ve vybraném jazyce dítě komunikovalo obratně, účelně, bylo schopno se přizpůsobovat komunikačním partnerům a záměrům. Pro účel naší práce jsme vybrali výuku českého znakového jazyka (dále jen „ČZJ“) u žáků preferující komunikaci face-to-face ČZJ, který vychází ze zákona č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob. V tomto případě předpokládáme, že primárním vyučujícím jazykem daného žáka je ČZJ.

Níže si blíže představíme výuku ČZJ v institucích, které jsme zmiňovali v seznamu v kapitole 3. Budeme se zaměřovat na posloupnost, vyučující, materiály, které se k výuce využívají a časovou dotaci výuky.

6.1. Raná péče pro sluchově postižené

Jedná se o sociální službu dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, která nabízí poradenství pro rodiny s dětmi se sluchovým postižením. Tato služba je nabízená rodinám s dětmi od narození do 7 let. Většinou je první zastávkou, která je doporučena lékaři, rodinou nebo známými, kteří o této službě vědí nebo ji dokonce i navštěvují. Speciální pedagogové, kteří v této službě pracují, jsou odborníky na dětský sluch, sociální poradenství, na poradenství v oblasti kompenzačních pomůcek atd. tato služba je terénní, pracovníci tedy jezdí přímo do bydliště rodiny, kde pracují s dítětem i s celou rodinou.

Tato služba přímo nevyučuje ČZJ, ale využívá ho ke komunikaci a rozvoji dítěte. Zaměřují se na činnosti, které podporují dítě ke komunikaci a k nápodobě. Vše probíhá formou hry např: pexeso, stavebnice, prohlížení dětských knížek. Pracovník na dítě stále mluví a k tomu využívá znaky. Důležitá je posloupnost, začínáme tedy od jednoduchých znaků (ahoj, jíst, pít)

k těm složitějším (zvířata, osoby). Pokud využijeme hru pexeso, které s dítětem hraji nebo mu jen obrázky ze hry ukazují, vždy na něj stále mluvíme, na konkrétní obrázek ukážu a předvedu i znak. V tomto duchu probíhají všechny aktivity. Pracovník služby jezdí do rodin dle jejich potřeby, na začátcích je to 2 krát za měsíc, kde konzultace trvá v rozmezí od 1,5 do 2,5 hodin. V tomto čase se pracuje nejen s dítětem, ale i s rodiči, kteří se mohou ptát na otázky, řešit problémy, které se během výchovy vyskytují nebo rady, jak s dítětem pracovat a jak s ním komunikovat. K časové tísní a vyčerpání pracovníků není možné, aby přímo pracovník rodiče učil znakovat. V případě potřeby komunikace v ČZJ jsou rodičům doporučovány různé kurzy, které v daném okolí nabízejí výuku ČZJ.

Některá střediska rané péče pro sluchově postižené (např: TamTam v Olomouci) nabízejí kurzy ČZJ. Jedná se například o jednodenní víkendový kurz pro začátečníky nebo pokročilé, které jsou jednorázové, individuální hodiny nebo pořádají pobyty pro rodiče, které jsou většinou týden a intenzivně se věnuje výuce ČZJ. Tyto kurzy jsou vedeny přímo neslyšícími lektory. Ti musejí ovládat výborně znalost českého znakového jazyka, mít přehled o kultuře Neslyšících a znalost českého jazyka. Raná péče slouží tedy spíše získání podvědomí o existenci a k seznámení se s ČZJ.

6.2. Speciálně pedagogické centrum pro sluchově postižené

Mezi činnosti těchto center patří např.: speciálněpedagogická a psychologická diagnostika, doporučování vhodných podpůrných opatření, pomoc při výběru vhodného vzdělávacího proudu, sociální poradenství a poskytování informací o kompenzačních pomůckách. (vyhláška č. 27/2016 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních) Tyto centra vznikají při školách pro děti a žáky se sluchovým postižením, tudíž nabízejí odborné poradenství, semináře či kurzy pro rodiče, pedagogy i jiné odborné pracovníky. Ani v této instituci nemůžeme počítat přímo s výukou ČZJ. SPC jsou školská zařízení, řeší tedy vše okolo dítěte a jeho vzdělávání. Většina pracovníků SPC (speciální pedagog, psycholog) ČZJ ovládají, minimálně na základní úrovni ke komunikaci. Pokud jejich znalosti nejsou v takovém rozsahu, aby mohli dítě plnohodnotně vyšetřit

(diagnostikovat), mohou si na na překlad zavolat učitele ze školy, který ČZJ ovládá na vysoké úrovni.

SPC při střední, základní a mateřské škole pro sluchově postižené v Olomouci nenabízí kurzy pro začátečníky a pokročilé, které vedou speciální pedagogové centra, kteří mají už několika letou zkušenost s osobami se sluchovým postižením. Kurzy probíhají každý týden v rozsahu 45 min, v prostorách SPC nebo školy.

6.3. Mateřská škola pro sluchově postižené

Mateřské školy pro sluchově postižené mají stejné cíle jako mateřské školy hlavního vzdělávacího proudu, ty jsou stanoveny v Rámcově vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání (RVP PV). Z RVP PV vyplývá, že MŠ pro sluchově postižené poskytují, v předškolním věku, respektování individuálních potřeb dětí s postižením. V těchto MŠ jdou navíc edukační postupy, které se využívají k překonávání komunikační bariéry, mezi ně patří např. znakový jazyk, nácvik odezírání, logopedická péče. Jejich cílem je umožnit plnohodnotnou komunikaci dítěte. (Souralová, Langer, 2005)

Mateřské školy zaměřené na děti se sluchovým postižením se z velké části zaměřují na rozvoj komunikace, je tedy kladen větší důraz na jazykovou a komunikační výchovu. Logopedická péče na těchto MŠ je pravidelnou součástí jak hlavního vzdělávacího bloku, tak i odpoledních činností. Skupinová logopedická péče probíhá při všech činnostech, které se v MŠ dělají. Pracuje se také na slovní zásobě, práci s obrázky a základech čtení (poznávání písmenek).

Dle učitelů z MŠ může být problémem při znakové komunikaci u dětí jemná motorika. Ta není ještě zcela vyvinuta a mohou se tedy objevovat chyby ve tvaru ruky nebo u složitých znaků, které si děti upravují. Děti v MŠ využívají převážně ke znakování jednu ruku, je to pro ně jednodušší a pohodlnější zaměstnat jednu ruku než obě.

K nácviku znaků, zvětšování slovní zásoby nebo k popisu věci či situace se využívají nejčastěji obrázky, pexesa, v dnešní době i interaktivní tabule, deskové hry a vše, co se v MŠ dá najít. Z rozhovorů vyplývá, že je důležitá kreativita a občas to nechat i na dětech a jejich představivosti. Učitelky také zmiňovaly, že v situacích kdy si už nevěděly rady, došly jim

nápady nebo měly problémy s určitým dítětem jim velmi pomohlo SPC nebo Raná péče. Důležitá je tedy velmi spolupráce i s jinými odborníky, kteří mohou nabídnout podporu, výukové materiály i zkušenosti ze svých praxí.

Učitelé z MŠ si chválily práci s obrázky, dají se využít různými způsoby. Jedním ze způsobů je, že dítě dostane na výběr z více obrázků a má vybrat ten, který se významově shoduje se znakem, který mu paní učitelka ukázala. Další variantou je, že dítě vybírá z většího množství obrázků nebo nejdříve ukáže obrázek a pak ho samo odznamená.

Jak jsme už výše zmiňovali logopedie je součástí všech aktivit, tak je tomu i u znakového jazyka. V mateřské škole je výhoda, že děti se učí formou her, soutěží a motivuje je, že znakují i jejich vrstevníci. Velkým přínosem je tedy pro děti i neslyšící učitel, se kterým se mohou v MŠ setkat. Obzvláště velkou motivací je pro děti, když se učí ČZJ i rodiče. Vzniká soutěživost a děti jsou rády, když umí více znaků než rodiče, a tak se snaží, učit se stále nové znaky. Toto platí hlavně u dětí se sluchovým postižením, které se narodily slyšícím rodičům.

6.4. Základní škola pro sluchově postižené

Na škole, kde rozhovory s pedagogiky probíhaly se ČZJ vyučuje samostatně a je i součástí jiných vyučovacích předmětů. Obsahovou náplň předmětu ČZJ vytvořili jak slyšící, tak neslyšící pedagogové v rámci školního vzdělávacího programu (ŠVP). Neslyšící pedagogové jsou názoru, že je důležité dětem vysvětlit rozdíl mezi ČZJ a ČJ. A ČZJ stále rozvíjet, naučit je nejen komunikovat, ale i správně používat gramatiku, stále rozšiřovat slovní zásobu, naučit je popisovat různé situace, obrázky, člověka. Také jsou toho tvzení, že nedílnou součástí výuky ČZJ je žáky seznámit s komunitou Neslyšících. Slyšící učitelé souhlasí s těmi neslyšícími, že ČZJ je pro komunikaci žáků neslyšících nebo nedoslovných velmi důležitý a je pro ně nejpřirozenější. Slyšící učitelé se také shodují v tom, že žáci prostřednictvím ČZJ lépe chápají ČJ, ovšem trvají na tom, aby tyto dva jazyky byly odděleny. Vlastní zkušenost mi slyšící učitelé rádi potvrdili a to tu, že ČZJ je velmi složitý, je mnoho věcí, které se žákům musí vysvětlit a snažit se o co nejvyšší ukotvení. Jako příklad můžeme uvést klasifikátory, správné využívání značkovacího prostoru, střídání rolí, mimiku, slovní druhy. Pozitivem na

této škole byla velmi profesionální spolupráce mezi slyšícími a neslyšícími pedagogy. Spolupracují jak na vytváření ŠVP, tak na přípravách, navzájem si pomáhají a hledají všechna možná řešení, jak žákům, co nejlépe a nejkvalitněji informace předat. Tato atmosféra i fakt, že žáky na škole vyučují jak slyšící, tak neslyšící pedagogové je velmi přínosná. Neslyšící učitelé jsou pro žák vzorem, studnou informací a ve většině případech, jsou to lidé využívající ČZJ od narození, je tedy jejím mateřským jazykem.

Na prvním i druhém stupni se ČZJ učí dle vzdělávacího oboru Jazyk a jazyková komunikace. V rámci tohoto oboru jsou vyučovány předměty tvoření řeči, řečová výchova a český znakový jazyk, které se nevyučují jednotlivě, ale vždy se prolínají. Dle ŠVP školy, na které jsem rozhovory s pedagogy vedla je časová dotace výuky těchto předmětů na prvním stupni 6-7 hodin týdně a na druhém stupni 6 hodin týdně. ČZJ je vyučován dle probíraných témat v daném období. Během těchto hodin je probírané učivo propojováno i s každodenní praxí a klade se důraz na využitelnost v běžném životě. Také se zaměřuje na odezírání, písmo a daktyl. V tomto předmětu se využívá mnoha pomůcek a velkou roli hraje i dnešní technická doba. Využívá se interaktivních tabulí, počítačů s internetem a výukových programů. (ŠVP 2017)

K výuce nejen ČZJ jazyka se využívá mnoho výukových materiálů a pomůcek. Většina učebnic, pracovních sešitů, listů a materiálů jsou upraveny pro žáky se sluchovým postižením. Úprava spočívá v méně textu, který je zjednodušen, využívá se barevného či tučného zvýraznění. Na prvním stupni jsou knihy s podoborou v daktylu nebo znaku. Slabikáře mají u daného slova i obrázek a pak znak, aby dítě mělo možnost si pojem spojit v různých formách a zjistit, co mu vyhovuje i nejvíce. Učitelé si také velmi chvilí psaní slovníků. Žák si vede svůj vlastní slovník nebo přehled gramatiky, když mu některé slova, věta, či jev dělá stále problém, zapíše ho i poznámkami a přiloží k tomu obrázek či obrázek znaku, aby si to lépe zapamatoval. Slovník si pak prochází doma nebo ho použít ve škole, když daný pojem neví. Ve více se také využívají různé časopisy, pohádky, videa, výukové programy. Vše se vybírá a připravuje podle tématu, které se zrovna probírá.

Na ZŠ pro sluchově postižené se žáci setkávají každý den s mnoha možnostmi komunikace. Pokud se zaměříme na ČZJ, je kolem nich stále. Někteří školy tak zaměstnávají neslyšící personál jako uklízečky, kuchařky. I to je pro žáky velké pozitivum. Velkou váhu na motivaci žáka má opět rodina. Pedagogové se shodovali, že nějaké velké problémy v komunikaci s rodinou nemají. A tak není problém obratně řešit nějaké vzniklé problémy nebo předávání Informací. Škola také úzce spolupracuje s SPC, kde jim speciální pedagogové nabízejí pomoc, rady i tipy na materiály. A mohou poskytnout odborné poradenství a cenné informace i rodině. Pokud rodiče mají zájem o výuku ČZJ, SPC nabídce možnost přihlásit se do kurzů, které pořádá přímo centrum nebo doporučí jiné kurzy v okolí, dle potřeb rodičů.

Snaha sjednotit výuku ČZJ na školách a pomoc i učitelům, byla vize, která se minulý rok splnila. Byla vydána publikace Národním pedagogickým institutem ČR, která se zaměřuje na výuku znakového jazyka žáků se sluchovým postižením. Tuto publikaci můžeme brát jako metodickou pomůcku pro učitele, rodiče i studenty. Tato metodika je přístupná i online a je jak v českém jazyce, tak i v českém znakovém jazyce. V této publikaci můžeme najít roli ČZJ v raném věku, návrhy na očekávané výstupy, možnosti testování v ČZJ nebo přehled výukových materiálů.

6.5. Střední škola pro sluchově postižené

U středních škol je to komplikovanější. Předpokládá se, že žák už svůj zvolený komunikační systém ovládá a tak přímo předmět ČZJ v ŠVP nenajdeme. Výběr studovaných oborů je menší než pro intaktní žáky, ale možností pro žáky se sluchovým postižením je dostačující a stále se otevírají nové obory. V celé České republice jen pouze jedno gymnázium pro sluchově postižené a to v Praze na Ječné, kde výuka probíhá auditivně-orální metodou, tedy mluvenou formou jazyka. Dále je pro žáky možnost studovat na středních odborných školách, kde si mohou vybrat z mnoha různých oborů, které jsou v oblastech, např. ubytovacích, stravovacích, cestovního ruchu, marketingu, obchodně podnikatelských, zdravotnictví (asistent zubní technika). Další možností je studium na středním odborném učilišti v oborech cukrář, číšníků, strojní mechanik, malíř, sklenář a mnoho dalších. Praktická škola je

další možností studia, jedná se o dvouletou školu v oborech jako zahradník, příprava pokrmů nebo ruční práce.

Jak jsme už zmiňovali metod výuky je více, každá škola má jiný přístup k výuce a využít jinou formu, proto je důležité při hledání středoškolského studia dávat pozor, jakou metodou na škole vyučují. Některé školy mají jako podmínku k přijetí i nutný potenciál rozvíjet mluvenou formu řeči. Pokud je žák ze ŽŠ zvyklý na výuku ve znakovém jazyce, tato škola pro něj nebude dobrou volbou. A právě proto nastává problém i u výběru oboru, protože ne každý obor je na všech školách, a tak záleží právě na přístupu a metodě výuky dané školy.

6.6. Vysoká škola

Předpokládá se, že nástupem na vysokou školu, dle vlastního výběru, se člověk profiluje do svého budoucího zaměstnání. Pokud chceme v rámci studia získat povědomí či se naučit ČZJ můžeme vybírat z poměrně velké nabídky oborů. Všechny tyto obory se dají studovat jen ve studijním programu Speciální pedagogika nebo Učitelství pro základní nebo střední školy. V Praze na Karlově univerzitě můžeme ještě studovat studijní obor Psychologie a speciální pedagogika ve studijním programu Psychologie.

Během studia na VŠ v těchto programech je více možností, jak si ČZJ osvojit. První možností jsou volitelné předměty tzv. "C" předměty, které většinou katedry speciální pedagogiky nabízejí. Druhou možností jsou předměty, které se v rámci oborů vyučují, např: Alternativní a augmentativní komunikace, Surdopedie, Logopedie, komunikační techniky.

Mezi nejstarší obory na VŠ pro osoby se sluchovým postižením patří "Divadlo a výchova pro Neslyšící" na divadelní katedře JAMU, jako součást Janáčkovy akademie múzických umění v Brně. Tento obor je jak pro osoby se sluchovým postižením, tak pro intaktní studenty. Podmínkou ke studiu je mimo intelektové a talentové předpoklady, také znalost kultury Neslyšících a znalost znakového jazyka nebo předpoklady k jeho zvládnutí. Absolventi tohoto oboru se mohou zaměřit na umění ve výchově, vést volnočasové aktivity v různých organizacích, uplatnit se jako herci či tlumočníci v České televizi. (JAMU, 2020)

Filozofická fakulta Karlovy Univerzity nabízí obor “Jazyk a komunikace neslyšících” (dříve čeština v komunikaci neslyšících). Tento obor se dá studovat jako jednooborový či dvouoborový. Tento obor je zaměřen na český znakový jazyk, lingvistiku, kulturu Neslyšících, způsoby zápisu znakové komunikace. V rámci jednooborového studia si studenti mohou vybírat ze tří modulů a to: Lingvistika znakových jazyků, Vzdělávání neslyšících, Tlumočení a překlad: čeština – český znakový jazyk. Poslední zmíněný obor je pouze pro slyšící studenty. Absolventi tohoto oboru se často uplatňují jako pedagogové na vysokých školách, v různých organizacích pro sluchově postižené či jako odborníci ve výzkumech českého znakového jazyka. (FF UK, 2015)

Zmíněné dva obory jsou přímo vhodné pro studenty se sluchovým postižením z důvodu jejich historie a zaměření. Ovšem v dnešní době s podporou vysokoškolského poradenství a center podpory pro studenty se specifickými potřebami, které na VŠ vznikají a pomáhají těmto studentům přizpůsobit výuku a pomoc při studiu, je dnes možné studovat mnoho oborů na různých fakultách v celé republice.

6.7. Kurzy českého znakového jazyka pro veřejnost

Kurzů nabízejících výuku ČZJ je v České republice poměrně velké množství. Ne všechny, ale nabízejí kvalitní služby. Důležité je si o kurzech zjistit více informace a podívat se na hodnocení, bývalých účastníků. Ukazatelem kvality kurzu může být akreditace udělena Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. Kvalitní kurzy často nabízejí velká města, ve kterých se se nacházejí například školy pro osoby se sluchovým postižením nebo Pedagogické fakulty nabízející studium Speciální pedagogiky či Surdopedie (Univerzita Palackého v Olomouci, Masarykova univerzita v Brně nebo Karlova Univerzita v Praze).

Většina organizací nabízí různé druhy kurzů ČZJ. Mezi ty nejzákladnější patří výběr skupinového kurzu nebo kurzu individuálního. Skupinové kurzy se dělí většinou na několik modulů, které jsou odstupňované podle náročnosti (začátečník, pokročilý), počet modulů se liší dle organizací, které kurzy nabízejí. Pro nástup do vyššího modulu je potřeba splnit modul

nižší a po absolvování všech modelů a složení zkoušky obdrží absolvent kurzu osvědčení. I to se, ale může u různých kurzů lišit. Většina organizací také nabízí tzv. udržovací (zdokonalovací) modul. V tomto modulu se většinou jedná o konverzaci ve znakovém jazyce na různá témata. Různé kurzy mají také jinou délku modulu, většinou se délka jednoho modelu pohybuje okolo 5-8 měsíců. Časová dostane jednotlivých lekcí bývá nejčastěji 90 min, jednou za týden.

Níže si představíme jak probíhá výuka v kurzu znakového jazyka, který nabízí Oblastní unie neslyšících v Olomouci (OUN). Tento kurz je skupinový a pod názvem “Základy znakového jazyka. Jeho trvání je 2 roky (120 hodin teorie a 32 hodin praxe), je rozdělen do 2 modulů. Modul I. pro začátečníky a Modul II. pro mírně pokročilé. Jednotlivý modul probíhá od září do června. Lekce probíhají v prostorách OUN jednou týdně v časové dotaci 90 min. Tyto kurzy vyučují neslyšící lektori, kteří mají velmi dobrou znalost i Českého jazyka. (UNOL, 2021)

Modul I., který je určen pro úplné začátečníky vede stejně jako ostatní neslyšící lektor. Mluvená řeč je tedy na hodinách zcela nemožná. I když lektori umí velmi dobře odezírat neberou odpověď zprostředkovanou jinak, než znakovým jazykem, za platnou. Na začátku kurzu každý účastník obdrží sešit, kde má základní informace a kontakty, ale hlavně je to jeho slovník. Na začátku sešitu je přehled prstové abecedy, základní pozice rukou a značky pro pohyb rukou, které se využívají pro zápis. Dále také přehled tzv. znakového řádu v ČZJ a seznam výukových lekcí, které jsou:

Pozdravy, osoby

Rodina

Barvy

Oblečení

Dny v týdnu, měsíce

Počasí

Číslovky

Město, vesnice

Jídlo, restaurace
Činnosti
Nábytek, dům, byt
Dopravní prostředky
Cestování, dovolená
Opakování a procvičování lekcí 1-13

Ze seznamu lekcí je jasně viditelné, že výuka dodržuje systematickosti od nejjednoduššího. V každé lekce je napsána znaková zásoba pro danou lekci, jedná především se o podstatná jména, přídavná jména a slovesa. Každá lekce má dostatek místa na zapisování si poznámek a znaků.

Počáteční hodiny probíhají s oporou počítače. Pokyny, otázky nebo zadání se zapisují a promítají. Postupem času se využívá už prstová abeceda k osvětlení a dalších pár lekcí dále už znak, který nevíte, popisujete jinými. Jednotlivý pojem se vždy napíše, lektor pak znak vícekrát ukáže. Praktická část hodin probíhá většinou formou odpovídání na otázky, vedení konverzace ve znakovém jazyce (Jak se máš?, Co budeš dnes dělat? Jaké je venku počasí? Jaká je tvá oblíbená barva?). Konverzace probíhá i ve dvojicích mezi účastníky kurzu. Tento modul se hlavně zabývá slovní zásobou, seznamuje s gramatikou, kulturou Neslyšících. Pro absolvování prvního modulu, musí mít účastník splněnou 80% docházku.

Modul II., dal rozšiřuje slovní zásobu ve všech oblastech, ale už více se zaměřuje na gramatiku, popis osoby, obrázku, činnosti. K praktické části patří také tzv. střídání rolí, u kterého jeden člověk popisuje, jak probíhal jeho rozhovor s jinou osobou. V druhém modulu se už hodně konverzuje, jak s lektorem tak účastníci mezi sebou na různá témata, která se třeba i ten den probírala. Trénuje se popis obrázku, vyprávějí se příběhy, pohádky, vymýšlejí se věty na nové znaky, které se účastníci učí, aby je uměli užít ve větě správně. Lektori se také zaměřují na to, aby účastníci tohoto modulu uměli popsat svoje pocity, náladu, svoje myšlenky. Velkou práci dává lektorům účastníky naučit správně využívat mimiku. Pro slyšícího člověka, je to velmi těžké, ale ve znakovém jazyce má mimika velkou roli, jak jsme už zmiňovali v teoretické části této práce.

Pokud má účastník kurzu splněnou docházku na lekce, je připuštěn k závěrečné zkoušce, ta obnáší konverzaci na zadané téma, popis obrázku, dle zadaného tvaru ruky vymyslet znaky, které se tímto tvarem tvoří a specifické znaky.

Po úspěšném složení zkoušky je účastníkovi předáno osvědčení o absolvování kurzu.

Organizace jako například Trojrozměr, Pevnost nebo 3Dimenze nabízejí také tzv. intenzivní kurzy znakového jazyka. Tyto kurzy jsou u pobytové nebo se uskutečňují na předem domluveném místě, kam se dochází. Účelem těchto kurzů je seznámit se znakovým jazykem osoby, které si třeba nejdou jisté, že by byl kurz pro ně nebo nechtějí absolvovat 5ti měsíční moduly. Při těchto kurzech si účastníci osvojí rychle znakovou zásobu, seznámí se s kulturou Neslyšících. Tyto intenzivní kurzy bývají týdenní nebo víkendové a probíhají v letních či zimních měsících. Organizace Bezhran z Hradce Králového dokonce pořádal letní intenzivní kurzy, které rozdělil na tři části, po splnění všech částí a splnění zkoušky, bylo účastníkovi předáno potvrzení o absolvování prvního modulu. Časová dotace na těchto kurzech bývá 3-5 hodin denně, ovšem zbytek dne je organizován pomocí her, soutěží, zábavy, kde je znakový jazyk součástí.

7. Výuka vizuálně-motorické komunikace u ozbrojených složek

V předchozích kapitole jsme se seznámili se složitým, promyšleným a metodickým vyučováním českého znakového jazyka v různých institucích. V následujících kapitolách zjistíme, že výuka vizuálně-motorické komunikace u ozbrojených složek je mnohem jednodušší, rychlejší a zaměřuje se především na praktickou část výuky.

7.1. Armáda České republiky

Jak jsme v teoretické části zmiňovali, vojenské složky k vizuálně-motorické komunikaci využívají tzv. Combat signály. Výuka této komunikace obdobně jako zbytek výcviku vojáka probíhá nejdříve v rámci základní přípravy ve výcvikovém středisku, později v jednotlivých rotách, družstvech v profesní přípravě.

7.1.1. Základní příprava (výcvik)

Probíhá ve výcvikovém středisku ve Vyškově, které je brané jako jediné výcvikové středisko pro všechny možné jednotky armády. Počáteční měsíční výcvik musí absolvovat každý, kdo se hlásí k AČR. Tato příprava je rozdělena hned do několika fází ve 240 výcvikových hodinách:

- 11 dnů nepřetržitého vojenského výcviku (NVV)
- 3 dny volna za NVV
- 4 dny NVV
- 3 dny volna za NVV mimo posádku
- 4 dny NVV
- 3 dny volna za NVV mimo posádku
- 4 dny NVV
- 3 dny volna za NVV mimo posádku
- 8 dnů NVV
- 1 den etický seminář
- 1 den zkouška z anglického jazyka dle normy stanag
- 14 dnů volna za NVV a řádné dovolené mimo posádku

Tyto dny výcviku poskytují vojákům přípravu ve vojenských dovednostech, vědomostech. Ke zvýšení fyzické zdatnosti a odolnosti a osvojení si předpisů. Největší důraz je kladen na morální hodnoty vojáka, především na etiku, profesionalitu, spolupráci a zodpovědnost. To vše zahrnuje teoretickou a praktickou přípravu, samostatné studium, přípravu na další den a ukončení výcviku. (VevVA, 2021) Ve Vyškově je celá základna budov, garáží, učeben, kasáren, kde výcviky, výuka a příprava probíhají.

Garantem základní přípravy je Velitelství výcviku ve Vyškově. Zde nenajdeme učitelé jako takové, ale výcvik vedou instruktoři, kteří jsou specialisté na určité dovednosti (taktika, boj zblízka, palné zbraně, munice). Tito instruktoři mají za sebou mnoho let praxe především v bojových útvech či u vzdušných sil. Z tohoto důvodu velká část instruktorů má nejen zkušenosti s cvičeními v ČR, ale i v zahraničí, kde byli často i nasazováni. Instruktoři se stále zdokonalují a vzdělávají. Sami procházejí stále dalšími kurzy, cvičeními a zkouškami.

Během tohoto základního výcviku probíhá právě i výuka zmíněných Combat signálů (taktických signálů). Výuka probíhá ve dvou fázích. V první fázi jsou budoucí vojáci seznámeni s teoretickou částí. Ta obsahuje obrázky jednotlivých znaků (povelů), jejich vysvětlení, využití v boji, jejich další alternativy. V rámci teoretické části je kladen důraz i na osvětlení důsledků špatně zvoleného signálu nebo při zaváhání. Tyto signály se také ukazují v různých akcích za použití videí výukových i přímo z boje či výcviku. Po této části nastává samostudium, kde si každý musí dané znaky bezchybně naučit.

Praktická část se odehrává při výcviku na bojišti. Tam se vytvářejí modelové situace, kde se bez Combat signálů neobejdou. Při těchto modelových situacích se nacvičuje samozřejmě taktika a mnoho jiných věcí, ale zde se naučené signály z teoretické části nejvíce zapamatují. Combat signály se dají pomyslně rozdělit podle jejich využití. Proto se výcvik na bojišti odehrává i v uzavřených budovách, v lesích, v nepřehledném terénu, za dne, v noci. Každá tato modelová situace se poté podrobně rozebírá, vojáci se učí především pracovat jako jeden tým.

Při základním výcviku se učí všichni stejné signály, tedy ve větším množství než reálně pak používají. Je to hlavně z důvodu, že po absolvování základního výcviku je voják přidělen je svému družstvu či rotě a ta se specializuje na určitou činnost. Tam se signály už pak liší dle odbornosti, historie roty a zvyků v ní.

Názory absolventů základního kurzu byly většinou kladné. Většina byla nadšena profesionalitou, disciplínou. Často se také opakovalo, že člověk přijel sám, ale odjížděl jako tým, i když z větší části jsou pak přeřazeni do různých jednotek. Naučili se týmové práce a oddanosti. I přes velkou fyzickou a psychickou námahu je motivace a podpora ze stran svých kolegů a pevného vedení instruktorů dovedla až k úspěšnému splnění výcviku.

7.1.2. Profesní příprava

Voják AČR se řídí převážně podle příručky vojáka AČR, kde je vše co by voják měl ovládat, umět, znát a jak postupovat v různých situacích. Profesní příprava je především zaměřena na splnění kvalifikačních požadavků pro výkon ve funkci na určitém služebním místě. Je realizována odbornou přípravou pro kvalifikaci na výkon na k danému přiřazení. Mezi profesní přípravu můžeme zahrnout přípravu kariérovou, odbornou, specializační, speciální, účelovou a jazykovou. Každá z těchto příprav se zaměřuje na něco jiného, tyto přípravy se zaměřují dle potřeb vojáka a jeho přidělení k jednotce. Tyto přípravy také slouží jako zdokonalovací kurzy pro kohokoliv z armády, kdo se chce nebo musí dále vzdělávat a zdokonalovat ve svých vědomostech a dovednostech. Tyto přípravy absolvují právě instruktoři, kteří poté vzdělávají na výcvicích nebo vojáci, kteří se chtějí povýšit.

Tyto kurzy profesní přípravy se odehrávají nečas ve zbylých výcvikových prostorech AČR a to v VVP Březina, které je přednostně určeno pro výcviky praktických činností, odborných kurzů. Toto výcvikové středisko má své uzavřený areál pro přípravu do operací, prostor pro taktický výcvik, střelnici. Dalším výcvikovým prostorem je VVP Boletice. Zde je prostor často využíván pro výcvik zahraničními jednotkami. VVP Hradiště je největším vojenským prostorem v naší republice. Je jedinečné svojí členitostí. Jako poslední výcvikový prostor je VVP Libavá. Prostor je určen pro komplexní výcvik pozemních a vzdušným sil.

Právě zde zmíněné výcvikové prostory umožňují profesní přípravu plnit v těch nevhodnějších podmínkách dle specializace daného výcvikového střediska. Zde se už Combat signály neučí, v těchto kurzech už je bezchybná a účelová komunikace samozřejmostí. Dochází tedy spíše ke zdokonalování taktiky.

Posledním místem pro výuku Combat signálů jsou jednotlivé jednotky. Tam na “výuku” dohlíží velitel jednotky. Ten překládá jednotce nové signály, když jsou poslány z vyšších míst. Signály se v daných jednotkách časem upravují a je snaha je co možná nejvíce zjednodušovat. Z těchto důvodů, jak jsme už dříve zmiňovali, se signály v jednotlivých složkách mohou lišit, chybět či se nepoužívat.

8. Analýza výzkumu

Z praktické části práce je patrné, že rozdíly ve výuce Českého znakového jazyka a vizuálně-motorické komunikace u Armády České republiky jsou značné. V této kapitole si zhodnotíme jednotlivé výuky.

Z šetření vyplývá, že rozdíly jsou opravdu velké a to především kvůli faktu, že ČZJ je přirozeným jazykem osob se sluchovým postižením a nahrazuje orální komunikaci znakem. U armády a jejich Combat signálů se jedná o uměle vytvořený systém, který slouží k cílené komunikaci, primárně v omezených a nepříznivých podmínkách boje.

U ČZJ jsme zjistili, že je výuka strukturovaná, metodická a je přizpůsobena věku vyučovaného. U této komunikace je také velmi důležité začít, co nejdříve od zjištění sluchové vady. V kojeneckém věku se dají využívat také Baby sign pro komunikaci matky s miminkem. Mateřská škola nabízí výuku ČZJ primárně formou hry, nenásilnou formou si děti osvojují znaky za pomoci hraček, her, obrázků či říkanek. V MŠ výuka probíhá vlastně stále ve všech činnostech. Můžeme říci, že v tomto věku si děti pořádně neuvědomují, že se učí. Zábavnou formou si osvojují nezákladnější pojmy. Motivací je učit to poté rodiče, kamarády, prarodiče a dopředu je také žene rivalita mezi ostatními dětmi. V tomto věku, ale můžeme narazit na nepřesnosti ve znakování z důvodu nevyvinuté motoriky. Nemá tedy cenu děti učit zbytečně těžké znaky, v MŠ děti nejvíce využívají jednoruční znaky, ty jsou jednodušší a druhá ruka je volná. V tomto věku také nejvíce využíváme praktickou výuku a ne tu teoretickou. Pro dítě je důležité, aby si řeklo o hračku, že má hlad nebo žízeň, nepotřebuje znát ještě znakový sled nebo gramatiku.

Na základních školách už se více věnuje i teorii ČZJ. Pro žáky je důležité znát kulturu Neslyšících, znakový sled, gramatiku. Motorika je už plně vyvinuta a tak žáci mohou přejít k výuce těžších znaků. Při výuce českého jazyka je využíván k vysvětlení znakový jazyk, pokud ovšem má žák větší slovní zásobu ve znaku. Výuka na školách pro žáky se sluchovým postižením probíhá v menším počtu, v upravených třídách a s přizpůsobenými didaktickými pomůckami. Mimo to, že je ČZJ využíván ve všech předmětech, je vyučován i samostatně. Je tedy prostor pro gramatickou a teoretickou část. Na základních školách se mimo upravených

didaktických pomůcek také využívají výukové videa, filmy, písničky na kterých se žáci učí. Během studia ZŠ se ČZJ stále zlepšuje a zdokonaluje a využívá se ke komunikaci mezi spolužáky, pedagogy i jinými zaměstnanci školy. Samozřejmostí je i komunikace s rodiči a dalšími příbuznými, musíme brát v potaz, že ne všichni žáci se sluchovým postižením ZŠ využívají ČZJ jako mateřský jazyk nebo jako hlavní formu komunikace.

Úskalím středních škol pro sluchově postižené je metoda, kterou škola využívá. Není tedy vždy výhodou najít obor, který by žák chtěl. V tomto případě hraje více aspektů roli které mohou mít zásadní vliv na úspěchy žáka ve studijních povinnostech. Střední školy, které využívají k výuce ČZJ nemají už ve ŠVP samostatný předmět pro výuku ČZJ. Počítá se, že žák je už na takové úrovni, že výuku zvládne. Pokud by tomu tak nebylo je možné přejít na jinou školu, která využívá například orální metodu

Mimo oboru na Karlově univerzitě není možné samostatně studovat ČZJ. Vždy je součástí nějakého většinou pedagogického oboru. Celkem logicky je nejvíce spojován se speciální pedagogikou. Na VŠ je hned více možností jak si osvojit znakový jazyk. K výuce je možnost využívat celé škály pomůcek, které jsme už zmiňovali například u základních škol. Vyučující jsou často sami neslyšící, kteří ovládají i česká jazyk. Dokážou tak ukázat rozdíly a vysvětlit lépe gramatiku.

Další možnost výuky ČZJ jsme zmiňovali různé kurzy. Kurzy jsou nejintenzivnější možná býka mimo škol. Jsou v různých variantách, kvalitách i časových dotacích. Každý si tedy sám může vybrat , co se mu hodí dle jeho úrovně i časových možností. Většina kurzů je rozdělena do několika modelů, po jehož ukončení se můžeme přihlásit na další s vyšší obtížností. Narozdíl od základních či středních škol, kde není výstupní zkouška z ČZJ, jsou kurzy ukončovány závěrečnou zkouškou, kde po úspěšném absolvování dostaneme osvědčení o absolvování kurzu.

Podobně pracuje armáda. Znalost signálů k úspěšnému zakončení výcviku je potřeba. V tomto případě je výuka a znakovost signálů jedna z mnoha částí, které musí každý voják ovládat a během základního výcviku se naučit. Jak bylo zjištěno, větší důraz je kladen na praktickou

výuku. Teoretická stránka výuky Combat signálů probíhá v krátkém úseku a je většinou ponechána na samostudiu každého vojáka. Praktická část je aplikována v nasimulovaných bojových či záchranných akcích, při kterých musejí vojáci správně komunikaci vybrat a použít.

9. Diskuze

Nyní si ucelíme informace zodpovězením výzkumných otázek. Vše už bylo v kapitolách před tím zmíněno, ale pro souhrn a přehlednost jsme přidali tuto kapitolu.

1. Je možné srovnávat možnosti výuky českého znakového jazyka a vizuálně-motorické komunikace ozbrojených složek?

Už z prvního pohledu je zřejmé, že možnosti, kde se dané komunikační systémy vyučují jsou ve značném nepoměru. Velký nepoměr je dán především pro koho je systém určen. ČZJ je určen pro skupinu osob se sluchovým postižením, pro osoby slyšící, kteří mají v rodině osobu využívající ČZJ, osoby slyšící, kteří tlumočí do ČZJ. Výuka znakového jazyka není určena jen pro odborníky, ale i pro laickou veřejnost. Tento fakt vypovídá o tom, že je možnost využití v civilním životě velká a tak i nabídka výuky tohoto jazyka je dnes dostupná na mnoha místech.

Naproti tomu Combat signály využívá úzce zaměřená skupina a to armáda. Vzhledem k uzavřenosti armády je omezena také možnost, kde se výcviky konají. Je omezena také věkem a v civilním životě mimo armádu se takřka využít nedá. Je to speciálně zaměřený systém k nutné a omezené komunikaci u určité skupiny.

Odpověď je tedy ne, zdaleka nemůžeme srovnávat možnosti, kde se tyto systémy vyučují. ČZJ má mnoho institucí, kurzů. Ty jsou v různých městech a jejich počet se stále zvyšuje.

2. Jaké se využívají materiály k výuce českého znakového jazyka a jaké k vizuálně-motorické komunikaci ozbrojených složek?

Materiálů je na dnešním trhu mnoho a další pomůcky si vymýšlejí sami pedagogové na základě svých zkušeností a potřeb konkrétních žáků. Od narození dítěte se využívají ty nejzákladnější a nejjednodušší znaky tzv. Baby Sight. Dále se u dětí využívají maňásci, do kterých se vloží ruce rodiče a ten poté znakuje za medvěda. Pro dítě je to zábava a není ve stresu. S nástupem do MŠ využíváme obrázky, hry, motivaci komunikovat se svými vrstevníky. Mezi oblíbenou hrou se často objevovalo PEXESO. Obrázek, které dítě otočilo i odznakovalo. Využívají se videa, pohádky ve znakovém jazyce pro děti a později i pro děti na

základních školách. Tam se setkáváme už s didaktickými pomůckami, které jsou upravené pro žáky se sluchovým postižením. Pracovní sešit či učebnice je upravena tak, aby dítě mělo napsané slovo, mělo obrázek daného pojmu a ještě vidělo znak pro daný pojem. Široce se využívají výuková videa, filmy, seriály, reklamy, které se snaží žáci z českého jazyka přeložit do znakového jazyka. Zjednodušuje se text, tím myslíme, že zadání v učebnicích je například kratší, jasné a srozumitelné. Věty nejsou zbytečně rozvité a s mnoha informacemi, ale rozdělujeme je do jednotlivých úkolů.

Při výuce Combat signálů také využíváme obrázky, jejich popisky a videa. Ale ne zdaleka v takovém rozsahu. Nevymýšlejí se nové materiály, ty se mění jen s novými signály.

3. Jsou nějaké podobnosti v procesu výuky výzkumných komunikací?

Rozdíl, ale zároveň podobnost můžeme najít ve výuce teoretické a praktické části. U ČZJ se spíše učí praktická část a pak až teorie, pokud jde ovšem o raný věk dítěte. V případě kurzů se stejně jako u armády učí nejdříve teorie a nějaké základy a poté až praktická část. Určitou podobnost najdeme i ve využívaných materiálech, které jsme si popsali v předchozí otázce.

4. Kdo a za jakých podmínek může vyučovat dané výzkumné komunikace?

V této otázce můžeme na začátek zmínit, že v obou případech vyučují příslušné komunikační systémy odborníci. Ovšem v případě ČZJ jsou to dnes už většinou vzdělaní a studovaní pedagogové, které mají vysokoškolské tituly. Výjimkami jsou rodilý neslyšící, kteří vyučují na školách či v kurzech už mnoho let. V dnešní době jsou, ale i oni většinou absolventy vysokých škol. U neslyšících pedagogů je důležité, aby rozuměli i českému jazyku. Slyšící pedagogové mají za sebou většinou nějaký obor speciální pedagogiky, kde se znakový jazyk učili nebo absolvovali kurzy znakového jazyka. Po pedagogích, kteří chtějí učit na školách pro sluchově postižené je už znakový jazyk podmínkou k přijetí. Školy a s nimi spojené i SPC pedagogům dále nabízejí další rozvíjení a zdokonalování se v této oblasti, za pomoci rozvíjejících kurzů či podpora ze strany neslyšících pedagogů. Pokud se zaměříme na ranou péči pro rodiny s dětmi se sluchovým postižením setkávala jsem se stále s tím, že pro přijetí

do pracovního poměru je znalost znakového jazyka výhodou a ne podmínkou. Tito pracovníci se většinou učí od svých kolegů, klientů a začínají navštěvovat kurzy znakového jazyka. U výuky Combat signálů v armádě to je jiné. Nejde o vysokoškolské vzdělání, ale spíše o praxi, zkušenosti a odsloužených mnoho let v armádě. Instruktoři na výcvikách jsou, ale odborníky ve svém zaměření. Mají za sebou většinou zkušenosti z nasezení v cizině, z výcviků v ČR, mnoho kurzů ve své profesní přípravě. Mnoho z nich si nyní vysokoškolské vzdělání doplňuje. Především z důvodu možného povýšení. Určité hodnosti dnes nejsou možné bez vysokoškolského vzdělání.

ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo seznámit a popsat výuku českého znakového jazyka napříč všemi institucemi, které výuku nabízejí a výuku vizuálně-motorické komunikace u Armády České republiky, kterou využívají v praxi. Tato práce by měla čtenáře seznámit s možnostmi a stylem výuky českého znakového jazyka napříč institucemi a věkem, dále s výukou, druhem a možnostmi využití vizuálně-motorické komunikace u Armády České republiky při výcviku či v přímém boji. Z práce je také jasné, jaké možnosti výuky v daných skupinách jsou, jaké jsou rozdíly ve výuce i v přístupech, jaké jsou priority při využívání znaků a k čemu se přímo využívají.

Výzkumná část práce jasně objasnila možnosti výuky znakové komunikace u jednotlivých skupin. Ze získaných informací vyplývá, že možnost výuky českého znakového jazyka je mnohonásobně větší a nabízí více možností a pro více věkových skupin, než výuka Combat signálů u AČR. Tyto výsledky vyplývají i z faktu, že osob se sluchovým postižením je u nás o pětinu více než aktivních vojáků. Velkou roli v těchto výsledcích má využití, samotného komunikačního systému. Zatímco osoby učící se ČZJ ho využijí ke vzdělávání, v sociální sféře, při pracovním uplatnění, Combat signály využijí vojáci jen v pracovním prostředí.

Velkým rozdílem jsou i věkové možnosti. Zatím co ČZJ se ve zjednodušené formě (baby signs) učí už takřka od novorozence, Combat signály se vyučují pouze při vstupu do armády a to od 18ti let. Jak už i v teoretické části práce bylo zmíněno, ČZJ je plnohodnotným jazykem a splňuje všechny podmínky. Pro děti, které se narodí s velkou sluchovou ztrátou či zcela bez sluchu, může být využíván jako jejich primární jazyk. To u uměle vytvořeného systému, který AČR využívá, nejde. Tento systém v žádném případě nesplňuje všechny kritéria pro jazyk. Není tedy možné se s ním ani plnohodnotně dorozumívat. Jedná se jen o jednotlivé znaky, které netvoří věty a tudíž nemají ani svojí gramatiku.

Z odstavce výše vyplývá, že výuka ČZJ bude trvat mnohem déle a bude mnohem těžší než výuka armádních bojových signálů. ČZJ bude osobu se sluchovým postižením provádět, ve

většině případů, celý jeho život. Combat signály využije voják pouze po dobu jeho služby v AČR.

Snaha ujednotit a zvýšit kvalitu výuku ČZJ na školách se projevila vytvořením metodické podpory - Výuka českého znakového jazyka pro žáky se sluchovým postižením – 1. část. Tato publikace také nabízí rady a tipy pro učitele na školách, jak například hodnotit žáky se sluchovým postižením či návrhy očekávaných výstupů. Snaha sjednotit jednotlivé signály, které využívají vojáci u nás v republice, probíhá. V tomto případě je velkou nevýhodou různorodost a zaměření jednotek. Prvním krokem se spolupráci mezi AČR a IZS ČR bylo vytvoření Směrnice pro výcvik a provádění záchranných prací a činností s letadly Ministerstva vnitra provozovanými Leteckou službou Policie České republiky. Další snaha byla sjednotit Combat signály AČR a bojové signály PČR, které vycházejí z amerického S.W.A.T. Snaha nímá úspěch z důvodů, že každá jednotka si už dlouhá léta využívá své signály a je na ně zvyklá a dalším argumentem bylo, že tyto jednotky spolu tak často nespolupracují, aby musel být stejný systém. Armáda také využívá více znaků a více specifických signálů než PČR.

Tato diplomová práce poukázala na možnosti, specifika, využitelnost a výuku dvou různých komunikačních systémů vizuálně-motorické komunikace. Odlišnost je od pohledu enormní, ale každý komunikační systém má své uplatnění v daném prostředí a využitelnost.

SEZNAM ZKRATEK

ČR - Česká republika

AČR - Armáda České republiky

PČR - Policie České republiky

IZS ČR - Integrovaný záchranný systém České republiky

ČZJ - Český znakový jazyk

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek. č. 1 - Schéma interpersonální komunikace

Obrázek č. 2 - Pět signálů těla

Obrázek č. 3 - Tvary ruky ve znakovém jazyce

Obrázek č. 4 - Ukázka Combat signálů

Obrázek č. 5 - ukázka navádění vrtulníku

SEZNAM LITERATURY

BRUNO, Tiziana a Gregor ADAMCZYK. 2003. *Řeč těla: jak rozumět signálům řeči těla a cíleně je používat*. Praha: Grada. ISBN 9788024745923.

ČERMÁK, František. 2011. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vydání 4., v Karolinu 2., doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-1946-0.

DEVITO, Joseph A. 2010. *Základy mezilidské komunikace*. 6. vydání. Praha: Grada. Expert (Grada). ISBN 9788024720180.

HALL, Edward T. 1990. *The hidden dimension*. New York: Anchor Books. ISBN 978-03385084765.

HÖSCHL, C. 1989. *Neuroendocrinologie v psychiatrii*. 1 Praha: Avicenum.

HUDÁKOVÁ, Andrea. 2008. *Prstová abeceda pro tlumočníky*. 2., opr. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. ISBN 978-80-87153-96-3.

JANOUSEK, Jaromír. 2008. *Psychologické základy verbální komunikace: projevy psychických funkcí ve verbální komunikaci, významová dynamika a struktura komunikačního aktu, komunikace písemná, ženská, mužská, virtuální, vnitřní kooperace a vnitřní řeč ve verbální komunikaci*. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4295-3.

JANOUSEK, Jaromír. 2008. *Verbální komunikace a lidská psychika*. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 978-80-24715940.

Janovcová, Z. 2003. *Alternativní a augmentativní komunikace: Učební text* (1. vyd.). Brno: Masarykova univerzita v Brně.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. 1988. *Jak si navzájem lépe porozumíme: kapitoly z psychologie sociální komunikace*. Vyd. 1. Praha: Svoboda

LANGER, Jiří a Eva SOURALOVÁ. 2013. *Výchova a vzdělávání osob se sluchovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3701-9).

LANGER, Jiří. 2010. *Znakové systémy v komunikaci neslyšících*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3746-0.

MACUROVÁ, A. 1993/94. *Bilingvální vzdělávání neslyšících: pro a proti*. In: Speciální pedagogika. , ročník 4, č. 5. S. 12-19. ISSN 0862-1632.

MALÁ, Karolína, Dana KREJČÍŘOVÁ, Hana ORTMANNOVÁ, Hana JAHNOVÁ, Martina PASTUCHOVÁ, Marcela KVARDOVÁ a Oldřich ĎURECH. 2021. *Vybrané kapitoly z dětské klinické psychologie v kazuistikách*. Praha: Institut postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví. ISBN 978-80-87023-55-6.

MIKULÁŠTÍK, Milan. 2010. *Komunikační dovednosti v praxi*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Grada. Manažer. ISBN 9788024723396.

MIKULÁŠTÍK, Milan. 2010. *Komunikační dovednosti v praxi*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Grada. Manažer. ISBN 978-80-247-2339-6.

OKROUHLÍKOVÁ, Lenka. 2015. *Notace znakových jazyků*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum. ISBN 9788024629445.

Příručka vojáka AČR. 2005. 4. vydání. VA Vyškov: Centrum doktrín, Vev.

SERVUSOVÁ, Jana. 2008. *Kontrastivní lingvistika - český jazyk x český znakový jazyk*. 2., opr. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. ISBN 978-80-87218-30-3.

SLÁNSKÁ BÍMOVÁ, Petra a Lenka OKROUHLÍKOVÁ. 2008. *Rysy přirozených jazyků: český znakový jazyk jako přirozený jazyk ; Lexikografie : slovníky českého znakového jazyka*. 2., opr. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. ISBN 978-80-87153-91-8.

STRNADOVÁ, Věra. 2008. *Specifické neverbální projevy neslyšících lidí*. 2., opr. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. ISBN 978-80-87218-28-0.

TARCISIOVÁ, Darina. 2005. *Komunikační systém sluchovo postihnutých a spôsoby prekonávania ich komunikačnej bariéry*. Vyd. 1. Bratislava: Sapiientia. ISBN 80-969112-7-9.

TEGZE, Oldřich. 2003. *Neverbální komunikace*. Brno: Computer Press. Business books (Computer Press). ISBN 807226429x.

TETAUEROVÁ, Ivana. 2008. *Mezinárodní znakový systém*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. ISBN 978-80-87153-13-0.

VYBÍRAL, Zbyněk. 2008. *Psychologie komunikace*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-998-4.

VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. 2008. *Sociální psychologie*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1428-8.

WERNEROVÁ, Irena. 2010. *Komunikace pro každého*. Prostějov: Computer Media. ISBN 978-80-7402-064-3.

Online zdroje

Česká armáda v Mali podporuje výcvik, školství i sociální centra | Zahraniční mise AČR. MISE AČR [online]. Copyright © 2021 [cit. 01.07.2021]. Dostupné z: <https://www.mise.army.cz/aktualni-mise/malli/zprav/ceska-armada-v-mali-podporuje-vycvik--skolstvi-i-socialni-centra-225778/>

Články o vojenské taktice - ruční signály. ÚZEMÍ DIVERZANTŮ, VSTUP NA VLASTNÍ NEBEZPEČÍ [online]. Dostupné z: https://www.diverzanti.cz/cl_35

Informace o studiu | Ústav jazyků a komunikace neslyšících. [online]. Copyright © FF UK 2015 [cit. 01.07.2021]. Dostupné z: <https://ujkn.ff.cuni.cz/cs/uchazec/bakalarske-studium/informace-o-studiu/>

International Sign Language...? | Deaf Unity. Deaf Unity - Preparing deaf people for success [online]. Copyright ©2021 Deaf Unity. All Rights Reserved. [cit. 01.07.2021]. Dostupné z: https://deafunity.org/article_interview/international-sign-language/

JAMU. 2020. Divadelní fakulta. Dostupné z: <https://df.jamu.cz/database/study/divadlo-a-vychova-pro-neslysici-325/>

NOVÁKOVÁ, Natálie. \textit{Vizuálně-motorická znaková komunikace v praxi záchranných a ozbrojených složek} [online]. Olomouc, 2019 [cit. 2021-07-01]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/td5kzh/>. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce doc. Mgr. Jiří Langer, Ph.D.

OBLASTNÍ UNIE NESLYŠÍCH OLOMOUC. 2021. Kurzy znakového jazyka. Dostupné z. <http://www.ounol.cz/kurzy-ceskeho-znakoveho-jazyka/>

Směrnice pro výcvik a provádění záchranných prací a činností s letadly Ministerstva vnitra provozovanými Leteckou službou Policie České republiky, Praha 2019.

Střední škola, základní škola a mateřská škola pro sluchově postižené, Olomouc, Kosmonautů 4 - Střední škola, základní škola a mateřská škola pro sluchově postižené, Olomouc, Kosmonautů 4 [online]. Copyright © [cit. 01.07.2021]. Dostupné z: <https://www.sluch-ol.cz/comokliuop/uploads/2021/03/SVP-ZSS.pdf>

Typy kurzů základní přípravy | Velitelství výcviku - Vojenská akademie. Velitelství výcviku - Vojenská akademie | Centrum vojenského vzdělávání [online]. Copyright © VeV [cit. 01.07.2021]. Dostupné z: <https://www.vavyskov.cz/node/65>

Výhláška č. 27/2016 Sb. o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných. Zákony pro lidi - Sběrka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 01.07.2021]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2016-27>

Zákon č. 108/2006Sb., O sociálních službách., ČR, In: [Zakonyprolidi.cz](http://zakonyprolidi.cz). [online].
2006. [cit. 2021-02-22]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108#cast3>

Zákon č. 155/1998 Sb. o znakové řeči. Zákony pro lidi - Sbíрка zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 01.07.2021].
Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1998-155/zneni-20120101>

Znakové jazyky Evropy ← Jazyky.com. Jazyky.com ← magazín o jazykovém vzdělávání, studiu, překladech, tlumočení a práci v zahraničí [online]. Copyright © 2005 [cit. 01.07.2021]. Dostupné z: <https://www.jazyky.com/znakove-jazyky-evropy/>

Znakový jazyk / Babylon :: lingvo.info. [online]. Copyright © 2021 lingvo.info [cit. 04.05.2021]. Dostupné z: https://lingvo.info/cs/babylon/sign_languages

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Natálie Nováková
Katedra:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	doc. Mgr. Jiří Langer, Ph.D.
Rok obhajoby:	2021

Název práce:	Porovnání metodiky výuky vizuálně-motorické komunikace ozbrojených složek a výuky českého znakového jazyka
Název v angličtině:	Comparison of the methodology of teaching visual-motor communication of the armed forces and the teaching of Czech sign language
Anotace práce:	Diplomová práce je se zaměřuje na porovnání výuky českého znakového jazyka a vizuálně-motorické komunikace u Armády České republiky. Teoretická část vymezuje pojem komunikace, její složky, možnosti, kde se český znakový jazyk vyučuje a komunikace armády. Praktická část konkrétně popisuje výuky daných systémů.
Klíčová slova:	Komunikace, český znakový jazyk, sluchové postižení, výuka, armáda, Combat signály, vizuálně-motorická komunikace
Annotation:	The diploma thesis focuses on the comparison of teaching Czech sign language and visual-motor communication at the Army of the Czech Republic. The theoretical part defines the concept of communication, its components, the possibilities where Czech sign language is taught and military communication. The practical part specifically describes the teaching of the systems.
Key words:	Communication, Czech sign language, Hearing impairment, Teaching, Army, Combat signals, Visual-motor Communication
Přílohy vázané v práci:	0
Rozsah práce:	65
Jazyk práce:	český jazyk

